चांदोबा

जून १९८३

अदृश्यकरण मंत्र

पुष्पकनगर नावाच्या गावी स्यमंतक नावाचा एक चोर रहात असे. तो रात्रभर चोऱ्या करी व दिवसा सभ्य गृहस्थासारखा वागे. तो चांगला श्रीमंतच नव्हे तर एक चांगला सुसंस्कृच तरुण आहे. असे समजून एका श्रीमंत माणसाने आपली मुलगी चंपावतीशी त्याच लग्न करून दिले.

चंपावती गुणवती होती व शीलवतीही होती. नीतिधर्म पालन करून रहावे असे तिला वाटे. आपला पती चोऱ्या करतो, हे कळायला तिला फार दिवस लागलें नाहीत. तेव्हां तिला अपार दुःख झाले. पतीला सन्मार्गावर आणण्यासाठी तिने अनेक प्रकारे प्रयत्न करून पाहिले. परंतु बायकोचा नीति बोध स्यमंतकच्या डोक्यात तिळ-मात्रही शिरला नाही.

काही काळ लोटल्यावर चंपावतीला एक मुलगा झाला. त्याचे नांव सुमन असे ठेवण्यांत आले. बापासारखाच मुलगा चोर होईल की काय ही भीती चंपावतीला रात्रं-दिवस वाटू लागली. तिने पुष्कळ विचार करून मुलाला पांचवे वर्ष लागतांच त्याला विद्याभ्यासासाठी वडिलांकडे पाठवून दिले. अठरावे वर्ष लागेपर्यंत सुमन आपल्या आजोळीच वाढला.

आपला मुलगा आपल्यासारखाच चौर्य-विद्येत निष्णात झाला पाहिजे, आजोळी राहून तो ही विद्या काय शिकणार असा विचार करून स्यमंतकने मुलाला आजोळ-हून परत बोलावून घेतले.

चंपावतीला काळजी वाटू लागली की मुलगा आतां बापाचा धंदाच शिकणार की काय? तिने मुलाला एकांतात बोलावून त्याचा बाप काय धंदा करतो आहे हे थोडक्यात समजावून सांगितले व म्हणाली– "तू मात्र नीतिधर्म पालन करून काहीतरी व्यापार कर! पण बापासारखा चोर मात्र होऊ नकोस, एवढीच माझी इच्छा आहे!"

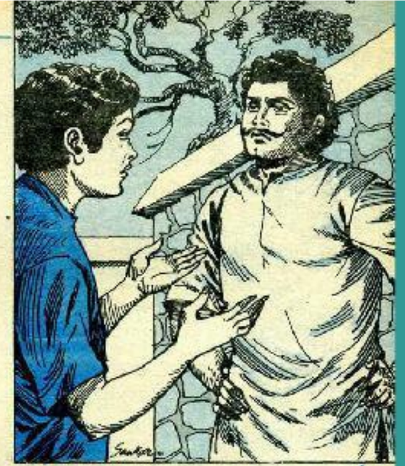
"आई, तू काही काळजी करू नकोस!" सुमन म्हणाला.

त्यानंतर एका आठवड्याने स्यमंतकने मुलाला बोलावून म्हणाला–"मुला, धन संपादन करण्याचे अनेक मार्ग आहेत. परंतु चोरीचा धंदा त्या सर्वांत श्रेष्ठ! आज तू माझ्याबरोबर चल, मी तुला या धंद्यातील सर्व गुपित तुला शिकवीन."

"नको बाबा! चोरी करून जर कैद झालो तर तो अपमान सहन करावा लागेल त्यापेक्षा मरण आलेल बरे असे वाटेल. मी व्यापार करावा म्हणतो!" सुमन म्हणाला.

"तू मूर्ख आहेस! व्यापारात नफाच मिळेल, हे कशावरून? सर्व दैवावर अवलं-बून आहे! तू माझं ऐक आणि ही विद्या माझ्याजवळ शिकून घे!" बाप म्हणाला.

"बाबा मी व्यापार सुरू करतो. त्यात यश मिळालं नाही तर काही बिघडत नाही त्यानंतर चोरीचा धंदा सुरू करीन. चोरीच्यात शिकून नैपुण्य मिळविण्यासारखं असं आहेच काय? मला अदृश्य करण मंत्र येतो. त्याच्या सहाय्याने चोरीचा धंदा निर्विघ्नपणे चालेल. मला वाटेल तेव्हां मला अदृश्य होता येईल. कोणी माझा हात धरला तर तोही अदृश्य होईल. या

विद्येचे प्रदर्शन मी गुरू व आईवडिलां-व्यतिरिक्त कोणासमोरही करून दाखवू शकेन."

स्यमंतक ते ऐकून म्हणाला–"या गप्पां-वर माझा विश्वास नाही!"

"असे असेल तर आज रात्रीच आपण एका घरी चोरी करायला जाऊं या. फक्त माझ्या मंत्राचा प्रताप कळावा यासाठी! पण तेथे चोरीमात्र करायची नाही. अगदी आवश्यक असेल तेव्हांच त्या मंत्राचा उपयोग करावयाचा, दुरुपयोग करणार नाही, अशी मी गुरु समक्ष शपथ घेतली आहे!" सुमन म्हणाला.

स्यमंतक त्या गोष्टीस कबूल झाला.

त्या दिवशी रात्री पिता पुत्र गावात निघाले. त्या गावात वज्रगुप्त नावाचा एक गर्भ श्रीमंत व्यापारी होता. त्याच्या घरासमोर दोघे थांबले. नंतर बापाचा हात धरून सुमन काहीतरीं मंत्र म्हणू लागला. तो बापाला सावध करीत म्हणाला–"बाबा आतां तुम्ही काही बोलू नका! आपण कोणाला दिसणार नाही!"

त्या घराच्या चारी बाजूला कोटासारखी मोठी भिंत होती. तिच्यावर चढून उडी मारून जाण्याच्या विचारात स्यमंतक होता. त्याला अडवीत सुमन म्हणाला–"चांगला राजमार्ग असतां आपण आड़वाटेने जाण्यात अर्थ काय?"

फाटकाजवळ पाहारेकरी उभा होता. तरी स्यमंतक व सुमन आत जाऊ लागले तरी त्याला ते कळलेच नाही असे दिसले. आत काही अंतर चालून गेल्यावर दोघे वाड्याच्या सिंहद्वारावर आले.

सुमन सिंहद्वार उघडे होते, त्यांतून आत जातांना बापाला हळूच म्हणाला–"सावध हं, माझा हात सोडू नका!"

आंत कसली तरी मेजवानी होती. कोणाचंही या पिता पुत्रांकडे लक्षच गेलेलं दिसलं नाही. सुमन बापाला वाड्यातील सर्व दालनातून व लहान मोठ्या खोल्यांतून घेऊन गेला. एका खोलीत चार मोठी पेटारं होती. त्यांतून रत्ने व माणिक्ये व सोन्याचे दागदागिने भरलेले होते. रेशमी, मखमलीची व जरीची मूल्यवान वस्त्रे होती. सुमनने अडविले नसते तर बापाने चारसहा दागिने नक्कीच लांबविले असते.

पितापुत्र घरी परतल्यावर बाप म्हणाला–"तुझी ही मंत्रविद्या अद्भुत आहे. हा मंत्र तू मला शिकविणार नाहीस का?"

"कां नाही, शिकवीन!" सुमन म्हणाला.

नंतर सुमनने वडिलांना अदृश्य करण मंत्राची सिद्धी प्राप्त करणे कसे आहे हे समजावून सांगितले.

तो मंत्र शिकणाराने दररोज पुराण पोथी वाचन करावयाचे असते. नीतिग्रंथ वाचावयाचे असतात. एक तासभर पूजा करावयाची असते. हे सर्व यथाविधी केल्यानंतर रात्री झोंपायच्या आधी अदृश्य करण मंत्राचा जप शंभर वेळा करावयाचा असतो. तसे दहा वर्षे केले तर सिद्धी प्राप्त होते.

स्यमंतकने ती विद्या शिकून घ्यायचे ठरविले आणि निश्चय करून सुमनने सांगितल्या प्रमाणे पूजा, पुराण वाचन वगैरे नियमितपणे करू लागला. तेव्हां सुमन आईला म्हणाला–"आई, आतां दहा वर्षे बाबा चोरीच्या नादाला लागणार नाहीत. या अवधीत नीतिग्रंथ वाचतील व पुराण वाचन करतील. त्याचा परिणामचोरी करणे ही चूक आहे हे त्यांना सहजी कळेल. आतां मी व्यापार धंदा करायचा म्हटला तर काही विघ्न येणार नाही."

चंपावतीने मुलाला विचारले–"कायरे, तू ही सर्व सिद्धी कशी प्राप्त करून घेतलीस?"

आजोबांकडे राहात असतांना माझी-ओळख वज्रगुप्तच्या मुलीशी झाली. ती माझ्यावर जीव द्यायला तयार आहे. तिच्या मदतीमुळे हे सर्व नाटक शक्य झालं." असे सांगून आदल्या दिवशी रात्री त्याने जे केले ते थोडक्यात सर्व सांगितले.

"म्हणजे तुझे बाबा चोर आहेत, हे त्या सर्वांना माहीत झाले का?" चंपावतीने भीत-भीत विचारले.

"नाही आई, बाबांची प्रकृती बरी नाही. त्यांना हल्ली धनार्जन करायला फार त्रास होतो. असं मी त्यांना सांगितले. त्यांना सर्व आजार विसरावा म्हणून हे अदृश्य करण मंत्राचं नाटक करणं जरूरीचं आहे असं सांगितले होते." सुमन म्हणाला.

स्यमंतक अदृश्यकरण मंत्र साध्य करून घेण्याच्या नादाला लागला आणि सुमनचे लग्न वज्रगुप्तच्या मुलीशी निर्विघ्न पणे पार पडले, त्यानंतर त्याने सासऱ्याकडून व्यापार कसा करावा हे शिकून घेतले आणि एक यशस्वी व्यापारी म्हणून मोठे नाव मिळविले.

वासरा साठी

आळशासारखा हिंडणारा बंड्या एका नारळाच्या बागेच्या बाजूने जात असतां झाडाला खूप नारळ लागलेले पाहून झाडावर चढू लागला.

पाहरेकऱ्याने ते पाहिले व त्या बाजूला धावला आणि ओरडला–"कोण रे तो झाडावर चढतो आहे ?"

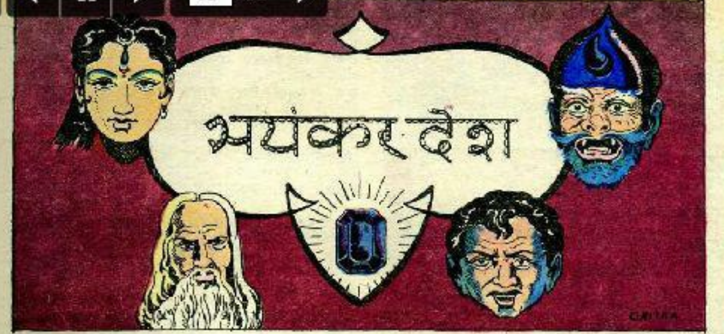
बंड्या थोडा सुद्धा न कचरतां म्हणाला–"चढण्याच काम झालं खाली उतरतों आहे. वासरू मात्र दिसलं नाही."

"नारळाच्या झाडावर वासरूं कसलं रे ? डोकं आहे का ठिकाणावर ?"

"तू म्हणतो आहेस ते ऐकून तू आमच्या मालकांसारखाच हुशार दिसतोस की रे ! ते वासरू दिसलं नाही की झाडावर चढून, बिळांमध्ये, जिना चढून सगळं शोध म्हणतात. मी सांगतो ते त्यांना पटत नाही. तू जरा आमच्या मालकांकडे जाऊन मी वासरासाठी झाडावर चढलो होतो ही साक्ष देशील का ? तुझे उपकार काही तरी करून फेडीन." बंड्या म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून हा कोणीतरी मूर्ख भोळसट दिसतो आहे असे समजून पाहारेकरी बंड्याला झोपडीत घेऊन गेला आणि त्याला चार घास खायला घातले.

[१८]

[समुद्रकेतूच्या चांचेचोरांना वज्रमुष्टीने ठार केले. नंतर खाडीतील एका लहानशा बेटावरच्या समुद्रकेतूच्या गुप्तस्थानावर शिवदत्त आणि मंदरदेव हल्ला करण्यास आले. तेथे समुद्रकेतूने बंदी करून ठेवलेल्या शेंकडो गुलामांना त्यांनी सोडविले आणि सर्व मिळून समुद्रकेतूवर हल्ला करायला सिद्ध झाले. पुढे–]

वज्रमुष्टी व समुद्रकेतू या दोघांमध्ये एक भयंकर असे द्वंद्वयुद्ध सुरू झाले. एक दोन मिनिटांतच वज्रमुष्टिच्या तलवारीच्या आघाताने समुद्रकेतूची तलवार तुकडेतुकडे होऊन पडली. वज्रमुष्टीने आपली तलवार दूर फेंकून दिली व म्हणाला–"मुष्टि युद्ध करून तुला ठार करण्याची माझी इच्छा आज पूर्ण होणार आहे." असे म्हणत तो समुद्रकेतूच्या अंगावर धावला व त्याची कंबर धरून त्याला गुंडाळून ठेवलेल्या एखाद्या चटईसारखे समुद्रकेतूला जमिनीवर आडवा आदळला.

"आई, आई ग !" असे म्हणत समुद्रकेतू उठण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु तेवढ्यात वज्रमुष्टीने आपल्या बळकट हातांनी त्याची मान धरून आवळली आणि गरजला–"पापाऱ्म्या तुला हेच प्रायश्चित्त !" नंतर त्याने समुद्रकेतूची मान

पिरगाळून त्याला अर्धमेल्या स्थितीत जमिनीवर आदळले. नंतर दांतओठ चावून त्याला खूप लाथा मारल्या. समुद्रकेतू निश्चेष्ट झाला. काही वेळाने समुद्रकेतूचे जे अनुयायी अद्याप जिवंत होते त्यांच्या मुसक्या बांधण्यात आल्या. तोंपर्यंत हे युद्ध कसे थांबवावयाचे हे न कळल्याने चकित होऊन पहात उभे राहिलेले हरिशिखचे अनुयायी पुढे आले आणि विचारू लागले– "हे सर्व काय आहे? कोण तुम्ही?" आवाजावरून ते संतापलेले दिसत होते.

शिवदत्ताने घडलले वृत्त थोडक्यात सांगितले व म्हणाला–"हे पहा, आम्ही तुमच्या मकरमंडलाचे प्रमुख हरिशिख यांच्याशी मैत्री भावाने आलों आहों. तुम्ही एका मगरीला मकरदेवता मानून दररोज एक नरबली देतां आहां, असे आम्ही ऐकतो. त्या मगरीच्या भुताला ठार करू शकणारी व्यक्ती आमच्याबरोबर आहे." असे म्हणत शिवदत्ताने वज्रमुष्टीकडे बोट दाखविले.

इतक्यात देवमाया स्वयंप्रभेला घेऊन तेथे आली. ती सुखरूप असलेली पाहून सर्वांना आनंद झाला.

त्यानंतर हरिशिखचे सैनिक शिवदत्ताच्या इच्छेप्रमाणे त्याला मकरमंडलावर घेऊन गेले. हरिशिखने त्यांचे फार आनंदाने स्वागत केले व म्हणाला–"तुम्ही म्हणालात की मकरदेवतेला ठार करणारी व्यक्ती तुमच्यात आहे, म्हणे. होय का?"

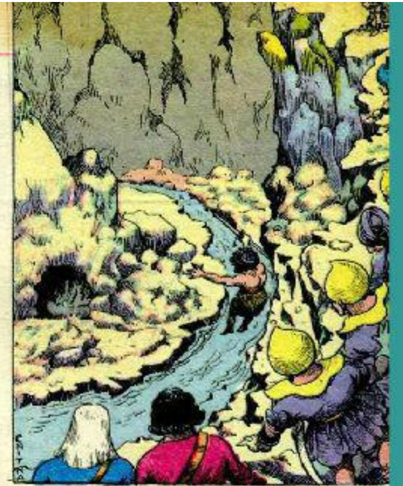
ते ऐकून वज्रमुष्टी पुढे येऊन म्हणाला– "महाराज! मी लहान होतो तेव्हांपासून आपल्या शमन द्वीपातील मगरींची शिकार करायला शिकलों आहे. आपण कृपा करून मला ती मगर कोठे राहाते हे दाखविलेत तर मी तिला पापणी लवावयाच्या आत ठार करून दाखवितो."

वज्रमुष्टी म्हणाला ते ऐकून हरिशिख हंसून म्हणाला–"त्या मगरीची मूर्ख लोक भक्तिभावनेने पूजा करीत आले आहेत. परंतु तिचे नांव ऐकतांच सर्वांच्या अंगाचा थरकाप उडून जातो. तरी तुझ्यासारख्या एखाद्या गिड्ड्याच्या हातींच तिला मरण आहे, असंही आमच्यापैकी सर्वांना सांगण्यात आलं आहे व ते आम्हां सर्वांना खरे वाटत आहे. तुझ्या मालकाची परवानगी असेल तर तुझी कर्तबगारी पाहण्याचीही इच्छा आम्हांला आहे!"

शिवदत्ताने होकारार्थी मान हलविली. नंतर हरिशिखला नम्रपणे म्हणाला–"महाराज, या मगरीच्या त्रासातून तुम्हां सर्वांना सोडविण्याची जबाबदारी आम्ही घेतो. त्याबद्दल आम्ही तुमच्या थोडी मदतीची अपेक्षा ठेवली तर हरकत आहे का?"

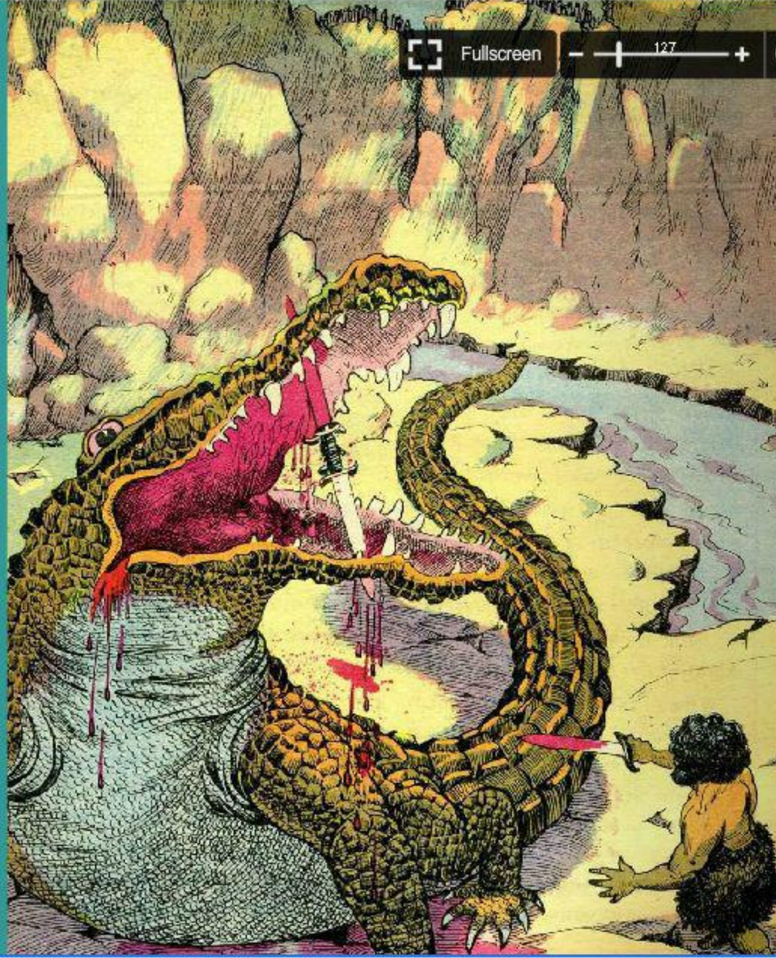
हरिशिख स्मित करून म्हणाला–"मदत? मग ती कोणत्याही प्रकारची का असेना, आम्ही! मकरदेवता म्हणून म्हटली जाणारी ही पिशाचिणी म्हणजे माझ्या प्रजेला भयंकर भीती. त्यांच्या अंधविश्वासामुळे मी अलोट धन खर्च करून तिला तर बळी देण्यासाठी माणसांची खरेदी करीत आलो."

ते ऐकून शिवदत्तने हरिशिखला कुंडलिनी हंसद्वीप वगैरे बेटांचा वृत्तांत सांगून म्हणाला–"तुमच्याजवळ मोठें आरमार आहे आणि मोठे सैन्यही असल्याचे ऐकतो. आमचा देश क्रूर लोकांच्या हातात कष्ट सहन करीत आहे. स्वदेश मुक्तीसाठी तुमच्या मदतीची अपेक्षा आम्हांला आहे!" हरिशिखने सर्व हवी ती मदत करण्यास मान्य केले.

त्या दिवशी रात्री हरिशिखने शिवदत्त व मंदरदेव आणि त्याच्या अनुयायांना मोठी मेजवानी दिली. मकरमंडलाच्या सर्व प्रदेशातही पोचविण्यासाठी दूत पाठविण्यात आले. आपण कित्येक दिवसांपासून मकरदेवतेला ठार करणाऱ्या त्या गिड्याची वाट पहात होतों तो आला आहे. तो अंधविश्वासू अज्ञानी लोक जिला मकर देवता म्हणून मानीत आले त्या पिशाचिणीचा तो गिड्डा वध करणार आहे, अशी दवंडी पिटविण्यात आली.

दुसऱ्या दिवशी ऐन दुपारी मकरमंडलाचे सर्व रहिवासी मगर राही त्या जागेच्या आसपास जमले. तेथल्या एका टेकडी-

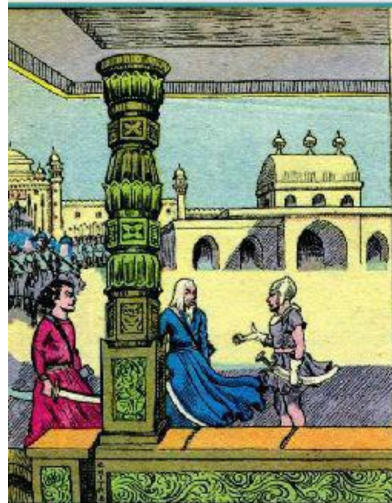
वरच्या शिखरावरून पाहिले की खाली एक नदी वाहात असेलेली दिसते. त्या नदीच्या काठाला एक गुहा होती ती त्या मगरीच्या राहण्याची जागा होती.

वज्रमुष्टी दोन लांब व धार असलेले सुरे घेऊन त्यांच्या मुठी चांगल्या दोरीने बांधून घेऊन ते सुरे आपल्या दोन्ही हातांत धरले आणि सर्व पहात असतां शिखरावरून नदीच्या डोहात उडी मारली. नंतर नदीच्या पलीकडल्या तीरावर जाऊन मगर राही त्या गुहेजवळ गेला.

वज्रमुष्टी गुहेजवळ पोचतांच गुहेतून एखाद्या डोंगरासारखी गलेलठ्ठ मगर 'आ' वासून बाहेर आली. तिच्या डोळ्यांतून जणुंकाही लाल ठिणग्या उडत होत्या. ती सरळ जाऊन वज्रमुष्टीवर तुटून पडली. परंतु वज्रमुष्टी एक पाऊलही मागे न सरकतां त्याने आपल्या हातांतील सुरे तिच्या तोंडांत जाऊ दिले. दोन्ही सुरे तिच्या खालच्या व वरच्या जबड्यात छान शिरले. ती सुऱ्या टोचल्याने कळा असह्य झाल्यामुळे तडफडू लागली आणि नदीत खोल जाण्याचा प्रयत्न करू लागली.

तीच योग्य संधी साधून वज्रमुष्टीने आपली तलवार उपसली आणि मगरीच्या पोटात खुपसली. तास अर्धातास नदीत मगरीला व वज्रमुष्टीवर हल्ला करण्याची हिंमतच नव्हती. वज्रमुष्टी मात्र आत्मविश्वासाने मगरीवर वार करीत होता. मगर मधूनमधून आपल्या शेपटीचे फटके वज्रमुष्टीला मारी. परंतु वज्रमुष्टी आपला बचाव करून मगरीवरच बगली वार करी. शेवटी मगर सर्व अंग छिन्न विछिन्न झाल्याने हतबल झाली. वज्रमुष्टीने तिला ओढून नेले.

डोंगरावरून सर्व लोक हे भयंकर द्वंद्व भयभीत व आश्चर्यचकित होऊन पहात होते. हरिशिख व त्याच्या प्रजेने मगर गतप्राण झालेली स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिली आणि वज्रमुष्टीचा जयजयकार करू लागली. त्यानंतर एक आठवडाभर मकरमंडळात आनंदोत्सव होत राहिला.

हरिशिखने दिलेल्या वचनाप्रमाणे शिवदत्ताला एक मोठे आरमार आणि वीस हजार सैनिक दिले. एका शुभ मुहूर्तावर ससैन्य हंसद्वीप व कुंडलिनी दीपावर स्वारी करण्यासाठी निघाले. नरवाहन मिश्राचे राज्य संपुष्टात येण्याची वेळ जवळ येऊन ठेपली. त्यांच्या बरोबर देवमाया व स्वयं प्रभा सुद्धा होत्याच. तेव्हां देवमायाने स्वयंप्रभाही शमन द्वीपाच्या राजाची कन्या असल्याचे शिवदत्ताला सांगितले. शिवदत्ताने लगेच शमनद्वीपाला आपले दूत पाठविले. मंदरदेव आणि स्वयंप्रभेचा विवाह करून दिल्यास हंसद्वीप, कुंडलिनी द्वीप व शमनद्वीप यांचे सख्य कायम होईल असे त्याला वाटले.

राजकन्या सुखरूप असल्याचे आणि तिच्याशी हंसद्वीपाचा राजा मंदरदेव याच्याशी लग्नासाठी मागणी घालण्यात आल्याचे ऐकून शमन द्वीपाच्या राजा याला परमानंद झाला. तो सुद्धा आपले आरमार व सैन्य घेऊन कुंडलिनी द्वीपावर स्वारी करण्याच्या मोहिमेत जाण्यासाठी सिद्ध झाला.

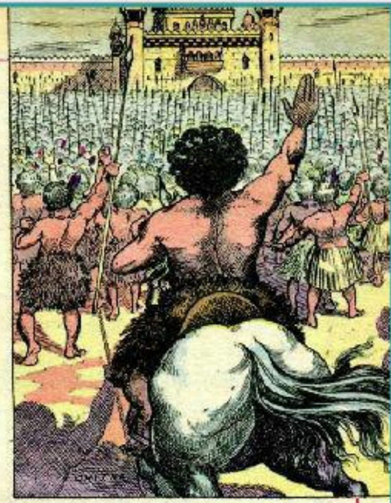
नरवाहन मिश्रला हेरांनी बातमी दिली की कुंडलिनी द्वीपावर एक मोठे आरमार व सैन्य घेऊन शिवदत्त, मंदरदेव व राजा शमन येत आहेत. त्याच्या सर्वांगाचा थरकांपच उडाला. हंसद्वीप व कुंडलिनीद्वीपाचं रक्षण करणे आपल्या शक्तीबाहेरचे काम आहे, हे त्याला चांगले माहीत होते. तो निमूट पणे हंसद्वीप सोडून कुंडलिनी द्वीपावर पळून गेला. तेथेच त्याने आपले सर्व सैन्य नेऊन तेथून शत्रूला तोंड देण्याचे ठरविले.

अर्थातच कोणत्याही प्रकारची प्राणहानी न होतां शिवदत्त व मंदरदेवांनी हंसद्वीप काबीज केले. दुसऱ्या दिवशी त्यांनी कुंडलिनी द्वीपावर पाऊल ठेवले. किनाऱ्यावर कोठेही त्यांना नरवाहनाचा एकही सैनिक दिसला नाही.

ते पाहून शिवदत्तला फारच आश्चर्य वाटले. त्याने बेटावरची परिस्थिती पाहून यायला हेर पाठविले. सर्व परिस्थितीची कल्पना करून घेऊन हेर परतले व म्हणाले—"आपण ससैन्य येत असल्याचे कळल्यावर, मागे ज्या रानटी जातीच्या लोकांवर नरवाहन मिश्रने अत्याचार केले होते त्यांनी एक जूट होऊन बंड केले आहे व त्यांनी कुंडलिनी नगराला वेढा दिला आहे."

ती बातमी ऐकून मंदरदेवाचा उत्साह थंड पडला—"मी प्रतिज्ञा केली होती कीं मी स्वतः त्या दुष्ट नरवाहनाचे डोके उडवीन. परंतु ती प्रतिज्ञा आतां अपूर्णच राहणार की काय असे वाटू लागले आहे."

नंतर शिवदत्तने पन्नास एक घोडे स्वारांना घेऊन पुढे जाण्यास वज्रमुष्टीला सांगितले. यदा कदाचित नरवाहन मिश्र अजून जिवंत असेल तर त्याचा वध करून ये असा निरोप त्याने भिल्लनायकाकडे पाठविला.

वज्रमुष्टी घोडे स्वारांसह कुंडलिनी नगरापर्यंत पोंचला तेव्हां भिल्लांचे सैन्य टोळधाडीसारखं नगरावर तुटून पडले होते. त्यांचे भाले बरछी व तलवारींनी शेकडो सैनिकांचा फडशा उडविला होता. वज्रमुष्टीने भिल्लनायकांना शिवदत्ताने दिलेला संदेश पोचविला. त्याच वेळी त्याला एक बुरुजावर भिल्लांनी मुसक्या बांधून उभा केलेला नरवाहन मिश्र दिसला.

वज्रमुष्टी ओरडून भिल्लांना सांगू लागला—"त्या दुष्टाला असहाय्य करु नका, थांबा!" असे म्हणत त्याने आपला घोडा बुरुजाच्या दिशेने नेला. परंतु तेवढ्यात नरवाहन मिश्रला भिल्लांनी बुरुजावरुन खोल खंदकात ढकलले तेव्हां तेथे जमलेल्या भिल्लांनी जयजयकार केला. वज्रमुष्टी खंदकात उतरून गेला तोंपर्यंत नरवाहन मिश्र गतप्राण झाला होता.

दोन तीन तासांनी शिवदत्त, मंदरदेव व राजा शमन तेथे येऊन पोंचले. भिल्लनायकांनी मोठ्या उत्साहाने त्यांचे स्वागत केले. लगेच हंसद्वीप व कुंडलिनी द्वीपाचा मंदरदेव राजा झाल्याचे शिवदत्ताने जाहीर केले. नरवाहन मिश्राने भिल्लांचे जे जे प्रदेश बळकावले होते ते सर्व त्यांना परत देण्यात आले.

एका आठवड्यानंतर मंदरदेव व स्वयंप्रभा यांचा विवाह समारंभ राजसी थाटाने पार पडला. शिवदत्ताने हरिशिखने पाठविलेल्या सैनिकांना मोठमोठी इनामें देऊन निरोप दिला. हरिशिखचे सर्व आरमार व सैन्य स्वदेशी परतले.

त्यानंतर एके दिवशी शिवदत्ताच्या इच्छे प्रमाणे मंदरदेवाने दरबार भरविला. कुंडलिनी, हंसद्वीपावरील सर्व प्रमुख नागरिक दरबारात हजर होते. शिवदत्त म्हणाला– "मी मनात योजलेले कार्य पूर्णपणे यशस्वी झाले आहे. आतां मला कोणतीही इच्छा नाही. मी संन्यास घेऊन ईशभजन करण्यासाठी अरण्यवास घेणार आहे.

ते ऐकून मंदरदेवासह सर्व दरबारी व प्रमुख नागरिक थक्क झाले. त्यांनी सर्वांनी शिवदत्तला विनंती केली की त्याने राजाचा प्रधान म्हणून किंवा राजगुरू म्हणून राहून राज्य कारभार चालवायला मंदरदेवाने मार्गदर्शन करावे. परंतु शिवदत्ताने ते मान्य केले नाही. तो मंदरदेव व राजसभेतील सभासदांना संबोधन करून म्हणाला–

"राजा व प्रजा यांनी परस्परांवर प्रेम करून कसे रहावे. हे आतांपर्यंत कुंडलिनी व हंसद्वीपावरील निवसितांना चांगले कळू लागले आहे असे मी मानतो चित्रसेन व समरसेन यांच्या राजवटीत व नरवाहन मिश्रच्या राजवटीत जे जे सुख दुःख प्रजेला भोगावे लागले तो अनुभव लक्षात ठेवून राजा व प्रजा परस्पर प्रेमाने वागले, सर्वांनी आपापल्या धर्माचे व कर्तव्याचे पालन केले तर सर्व सुखासमाधानाने राहू शकतील असे मला वाटते!"

शिवदत्त म्हणाला ते ऐकून सर्वांनीटाळ्या वाजवून त्याचा गौरव केला. नंतर शिवदत्ताने सर्वांना नमस्कार करून सर्वांचा निरोप घेतला. राजा व प्रजा त्याच्या बरोबर निरोप द्यायला राजधानीपासून चार पांच मैल गेले. तेथे शिवदत्ताने पुन्हां नमस्कार केले व अरण्यात प्रवेश केला. (संपूर्ण)

सूज्ञ सैनिक

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ पुन्हां गेला, प्रेत प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या, दिशेने चालू लागला; तेंव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! या मध्यरात्रीच्या वेळी तू इतक्या सोशीकपणाने इतके श्रम करीत आहेस, त्याचे कारण काय असू शकेल, कळत नाही. कीर्ती संपादन करण्यासाठी, धनलोभाने किंवा कोणाला तरी दिलेल्या वचनाचे पालन करण्यासाठी तू हे श्रम करीत असशील तर मात्र शेवटी तुला दुःखीच व्हावे लागेल. या जगात काही शाश्वत नाही, तेंव्हां माणसाने कोणतीही आशा बाळगून अंगाबाहेर कष्ट सहन करू नये. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी, तुला विभिन्नवृत्ती करणाऱ्या व विभिन्न

प्रकारचे स्वभाव असणाऱ्या निरनिराळया तिघां व्यक्तीची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक "असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका जंगलात एका ल्हानशा गावात एक गरीब माणूस रहात असे. त्याच्या कुटुंबात त्याची बायको व लग्नाचे वय झालेल्या तीन मुली होत्या. मुलींची लग्ने करावयाची म्हणजे पैसे पाहिजेत. ते कोठे मिळणार म्हणून तो गरीब माणूस सर्वदा दु:खी व विचार मग्न असे.

एकदां त्याची बायको त्याला म्हणाली– "असा विचार करीत बसून राहिलांत तर आपल्यावर आणखी जास्त प्रसंग ओढवितील. तुम्ही महाराजांच्या सैन्यात भर्ती होऊन युद्ध करीत असतां घायाळ झालात, म्हणून नाही का तुम्हांला नोकरी सोडावी लागली. तुम्ही राजाकडे जाऊन सर्व माहिती सांगून मदत मागितलीत तर तो तुम्हांला थोडीफार मदत नक्कीच करील."

त्या गरीब सैनिकाला बायकोचा सल्ला पसंत पडला. राजा धर्मपरायण आहे, हे त्याला चांगले माहीत होते. म्हणून तो राजाच्या दर्शनासाठी राजधानीकडे निघाला.

तो एकेकाळी राजाच्या पदरी नोकरीला असल्याकारणाने त्याने विनंती केल्याबरोबर राजाच्या दर्शनासाठी परवानगी मिळाली. गरीब सैनिकाने तो ज्यां कामासाठी आला होता ते निवेदन करून थोडी मदत करावी, अशी विनंती केली.

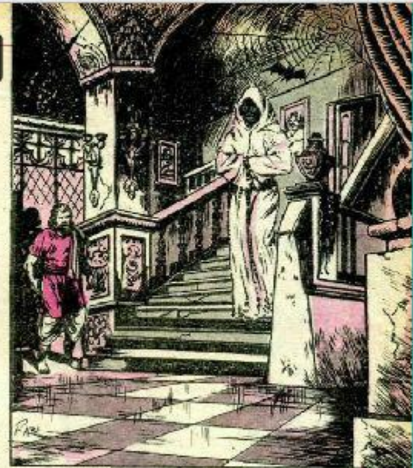
राजाने खूप सहानुभूती दाखविली व म्हणाला–"सामान्य परिस्थिती असती तर मी तुला नक्कीच मदत केली असती. परंतु या वर्षी महापुराने आपल्या राज्याच्या उत्तरेकडील पन्नासवर गांवांचे फार मोठे नुकसान झाले. त्या गावांच्या पुर्नस्थापनेसाठी व्यवस्था होईपर्यंत कोणालाही, कोणत्याही प्रकारची मदत करू नये अशी आज्ञा मी कालच खजिनदाराला दिली आहे. वस्तुस्थिती अशी आहे की त्या गांवांना जितक्या मदतीची गरज आहे तितके धन राज्याच्या खजिन्यात आज नाहीं."

"क्षमा करावी महाराज! परिस्थिती इतकी वाईट असेल या गोष्टीची मला कल्पनाही नव्हती. तर निरोप द्यावा!" असे म्हणत तो गरीब सैनिक तेथून निघाला.

तो आपल्या गावी जात असतां काळोखात जंगलातली वाट चुकला. त्यात विजाचमकू लागल्या आणि ढगांचा गडगडाट सुरू होऊन मुसळधार पाऊन पडू लागला. बिचारा गरीब सैनिक विचार करू लागला की आसरा कोठे मिळणार म्हणून चहूंकडे पाहू लागला, तेव्हां त्याला एका टेंकडीला लागून असलेले एक पडके घर दिसले.

तो त्या घरात पाऊल टाकणार इतक्यात त्या घरातून एक कोल्हा व एक रानटी मांजर बाहेर पळाले. काही वटवाघळे 'किचकिच' करीत उडाली. एका पडक्या भिंतीच्या बाजूने एका सांपाचा फुतकार ऐकू आला.

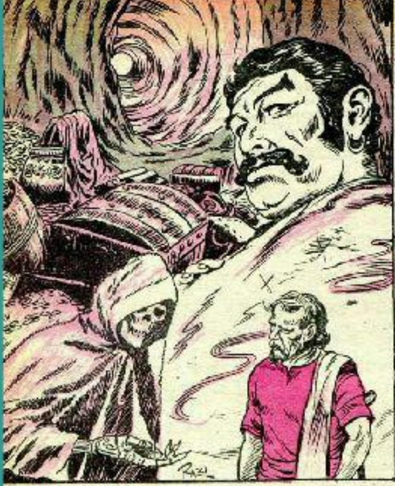
आता पुढे काय करायचं या विचारांत सैनिक पडला असतां गडगडाटा पाठोपाठ डोळयांना दिपवून टाकणारी एक वीज चमकली, त्या उजेडात एक भूत त्याच्या दिशेने येत असलेले सैनिकाला दिसले.

लगेच तो सैनिक तेथून पळून जाण्यासाठी मागे फिरला. परंतु त्याच्या आधी ते भूत पुढे जाऊन दारांत उभे राहिले. आतां आपले मरण चुकत नाहीं, असे मनात पक्के समजून अगदी शेवटचा प्रयत्न म्हणून तो सैनिक डोळे वटारून व धाडस करून त्या भुताकडे पाहू लागला.

"तुला भिण्याचं काही कारण नाही. मी भूत असलो तरी मी तुझा काय बिघाड केला?" भुताने विचारले.

ते ऐकून सैनिक धैर्याने म्हणाला– "अस्सं का! मी सुद्धा तुझं काही नुकसान करण्याच्या हेतूने आलो नाही. मला आपल्या वाटेने जाऊं दे!"

भूत मोठ्याने हंसू लागले. म्हणाले– "तुझ्या मनांत आलं तरी तू माझं काही नुकसान करू शकणार नाहीस ! एवढं मात्र खरं तू प्रयत्न केलास तर माझ्यावर एक उपकार करू शकशील. या क्षणी माझ्या मनात तुझं काही तरी हित करावं असे आहे. तुला काही पैशाची गरज आहे का ?"

"पैसे म्हणतोस ? होय हवे आहेत !" गरीब सैनिक म्हणाला.

"किती ?" भुताने विचारले.

"सुमारे तीस सोन्याची नाणीं तू दिलीस तर माझ्या तिघां मुलींची लग्नं निर्विघ्नपणे पार पडतील." गरीब सैनिक म्हणाला. ते ऐकून भूत मोठ्याने हसू लागले. सैनिकाने चकित होऊन विचारले–"कां रे असा हसतो आहेस ?"

"तू अगदी भोळा सांबच दिसतो आहेस ! या जवळच्या गुहेत जेवढे सोनं आहे ते सर्व मी तुला देईन. ते तीस लक्ष स्वर्ण नाण्यां-हून कमी नसावे. त्याबद्दल तू मला एक मदत केली पाहिजेस. श्रीक्षेत्र गया येथे जाऊन तू शास्त्रोक्त पद्धतीने माझे श्राद्ध केले पाहिजेस !" भूत म्हणाले.

ही विचित्र इच्छा ऐकून आश्चर्यचकित झालेल्या सैनिकाला भुताने गुहेतील धनाची पूर्वकथा सांगितली ती अशी :–

दोन पिढ्या पूर्वीची गोष्ट आहे. या प्रदेशांत एक अट्टल लुटेरा डाकू रहात असे. त्याचे काही अनुयायी त्या धंद्यात चांगले निपुण होते. या अरण्यातून जे काही लोक जात येत त्यांना लुटून आणि जवळपासच्या गावातल्या श्रीमंतांच्या घरात दरोडे घालून, कधीकधी तर मोठमोठ्या शहरांतूनही दरोडे घालून जी लूट मिळे ती आणून तो या गुहेत जमा करी. तसे हे सर्व धन आपण समसमान वांटून घेऊं म्हणून तो आपल्या सहकाऱ्यांना सांगे. परंतु एकदां राजाच्या शिपायांनी त्या सर्वांना धरले. त्यावेळी दरोडेखोरांचा नायक एकटा निसटला. बाकी सर्व शिपायांशी झालेल्या चकमकीत प्राणांस मुकले.

त्या दिवसापासून दरोडेखोरांचा नायक गुहेतील धनावर सतत पहारा देत तेथेच राहू लागला. ते गुंप्तस्थान सोडून आणखी कोठे जाऊन राहिलो तर शिपायांची नजर पडेल असे समजून तो अरण्यात राहिला. एके दिवशी वाघाने त्याला ठार केले. तेव्हां पासून भूत होऊन तो तेथेच पाहारा देऊ लागला.

काही वर्षे लोटल्यावर त्या जंगलातून एक यात्रेकरू जात असलेला पाहून त्या भुताने त्याच्या जवळच्या धनाची गोष्ट त्याला सांगितली आणि भूतयोनी सारख्या निष्फळ जीवनांतून मुक्ती मिळण्यासाठी गयेला त्या यात्रे करूने त्याच श्राद्ध करावे असे सुचविले. त्या बद्दल त्या यात्रेकरूला गुहेतील सर्व धन मिळेल, असे सांगितले. तो यात्रेकरू ते धन पाहून भुरळला व त्याने गयेला जाऊन श्राद्ध करण्याचे मान्य केले. त्या प्रमाणे तो यात्रेकरू गयेला श्राद्ध वगैरे उरकून परतला. भुताने त्याला गुहेतील धन दाखविले. त्या भुताला मुक्ती मिळाली. धनलोभाने तो यात्रेकरू त्या गुहेजवळ एक घर बांधून तेथे राहू लागला. काही काळ लोटल्यावर तो मेला आणि आज-पावे तो त्या धनाच रक्षण करण्यासही भूत होऊन पाहारा देत आहे. ते भूतच तुझ्याशी आतां बोलत आहे."

"गयेला जाऊन मी सर्व श्राद्ध वगैरे सर्व क्रिया कर्म करतो. ते धन कोठे आहे, तेवढे मला दाखव" सैनिक भुताला म्हणाला.

"पहिल्याने गयेला जाऊन सर्व क्रिया-कर्म उरकून ये, त्यानंतर मी तुला ते धन दाखवितो." भूत म्हणाले.

गरीब सैनिकाने ते मान्य केले. वारा व पाऊस थांबल्यावर भुताने गरीब सैनिकाला त्या जंगलांतून बाहेर पडायची वाट दाखविली. सैनिकाने गयेला जाऊन शास्त्रोक्त पद्धतीने सर्व क्रियाकर्म केले आणि काही दिवसांनी त्या जंगलात परत आला.

भूत त्याला त्या पडक्या घराजवळ भेटले. म्हणाले-"मी तुझीच वाट पहात होतो. तू केलेल्या उपकारा बद्दल मी फार आभारी आहे. चल माझ्या बरोबर. मी तुला धन ठेवले आहे ती गुहा दाखवितों आणि या भूत योनींतून मुक्ती संपादन करतों!"

गरीब सैनिक भुताबरोबर गेला. त्या पडक्या घराच्या मागच्या बाजूला ती गुहा होती. त्या गुहेच्या तोंडावर एक मोठा दगड ठेवलेला होता. त्या दगडाच्यावर व खाली रानटी झाडे व वेली उगवल्या होत्या आणि तो दगड त्यांच्या खाली झाकलेला होता.

"धन आहे ती गुहा हीच. मी ही धोंड बाजूला सरकवून तुला ते धन दाखवितो." भूत म्हणाले.

गरीब सैनिक एक क्षणभर थांबून भुताला म्हणाला-"मी तुझा फार आभारी आहे. ती धोंड बाजूला सारण्याची गरज नाही." असे म्हणत त्या राज्याची राजधानी प्रतिष्ठानला निघाला.

तो राजाला भेटला व म्हणाला-"महा-राज, पुरामुळे निर्वासित झालेल्यांच्या पुर्नः स्थापनेसाठी आपल्याला किती द्रव्याची गरज आहे?"

तो प्रश्न ऐकून राजा चकितच झाला. काही दिवसांपूर्वीच तो सैनिक राजाकडे धन सहाय्य मागण्यासाठी आला होता ती गोष्ट राजाला आठविली. तरी राजाने त्याला विचारले-"वीस लक्ष स्वर्णमुद्रांची गरज आहे. तेवढे धन कोठे मिळण्याची शक्यता आहे का?"

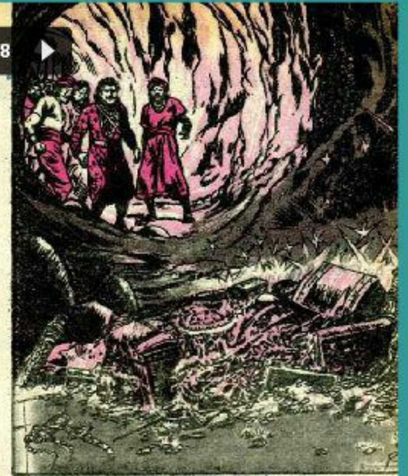
"वीस लक्षच काय, आपण माझ्या बरोबर आल्यास मी आपणांला तीन लक्ष स्वर्णमुद्रा देऊ शकतो!" गरीब सैनिक म्हणाला.

ते ऐकून राजाला कमालीचे आश्चर्य वाटले या सैनिकाला वेडबीड तर नाही लागले! राजाच्या मनांत शंका आली. परंतु राजाला त्या सैनिकाच्या बोलण्यात विश्वास करण्यालायक ध्वनी उमटत असल्याचा भास झाला. राजा आपला प्रधान सेनापती व काही अंगरक्षक बरोबर त्या सैनिकाबरोबर जंगलात गेला.

तिकडे गुहेत त्यांना स्वर्णमुद्रांची रास दिसली. राजा ते सर्वधन राजधानीत घेऊन गेला आणि पूर पीडित लोकांना सर्व तऱ्हेने मदत करायला प्रधानाला सांगून गरीब सैनिकाला म्हणाला-"या धनापैकी तुला हवं तितकं प्रथम तू घे, तेच योग्य होईल!"

"नको महाराज! हे सर्व धन पुरामुळे उध्वस्त झालेल्या लोकांना मदद करण्यासाठी खर्च करा. शिवाय मी आपणांला दान म्हणून जे दिले त्यांतले काही मागून घेणे योग्य नाही!" गरीब सैनिक म्हणाला.

"तुझं म्हणणे बरोबर आहे! तर मग माझ्या खजिन्यातले तुला गरज असेल

तेवढे मागून घे!" असे सांगून राजाने गरीब सैनिकाला पन्नास हजार स्वर्णमुद्रा दिल्या आणि दरबार भरवून त्याचा यथोचित सत्कारही केला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-"राजा, अनेक शंका या गोष्टीवरून माझ्या मनात उठल्या आहेत. दरोडेखोरांचा नायक आणि यात्रेकरू जिवंत असेपर्यंत गुहेतील धनापैकी एक पैदेखील खर्च न करितां त्या धनावर कुत्र्यासारखे पाहारा देत राहिले आणि मेल्यानंतर त्यांना त्या धनाचा एवढा वीट का आला? गरीब सैनिकाला ते सर्व धन स्वतःच्या हक्काचे म्हणून वापरतां आले असते. ते तर त्याने केलेच नाही तर

ते पाहायला सुद्धा तयार झाला नाही. या शंकांचे समाधान कारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.

विक्रमादित्य म्हणाला–"चिक्कू लोक त्यांच्या जवळ जे धन असते त्याचा उपयोग पुढे करू असा विचार करून पैशाचा उपभोग घेत नाहीत. परंतु मेल्यानंतर भूत झाल्यावर त्यांना आपल्याला धनाचा काहीच उपयोग झाला नाही हे कळते. म्हणून सर्व धन कोणालातरी देऊन ग[illegible] करवून मुक्ती मिळविण्यासाठी [illegible].

आता गरीब सैनिक हा फार समजूतदार होता. गयेला जाऊन शास्त्रोक्त पद्धतीने श्राद्ध केल्याशिवाय भुताने धन दाखवायला नकार कां दिला हे त्याने चांगले ओळखले धनावर एकदां नजर पडली की आपल्यासारखाच सैनिकही धनलोभाने तेथून हलणार नाही, अशी भुताला शंकावाटली. कित्येकांचे मुडदे पाडून, वाटमारी करून व इतरांना खूप त्रास देऊन संपादन केलेले धन हे शापग्रस्त कसे झाले, गरीब सैनिकाला चांगले कळले होते. म्हणून त्याने ते धन आधी बघण्याचे ही नाकारले. कारण ते पाहिल्यावर यात्रेकरू तेथून हललाच नाही मेल्यावर भूत झाला आणि त्या धनावर पाहारा देत राहिला. त्या धनाची मालकी मिळविण्या ऐवजी, धनच आपला मालक होईल व त्यामुळे आपली दुर्दशा होईल हे वेळीच ओळखून सैनिक सावध झाला. दुःखी कष्टी लोकांच्या सहायार्थ ते धन खर्चिले गेले तर त्या धनाला पवित्रता लाभेल, असे वाटून त्याने त्या धनातला काही भागही घेण्यास नकार दिला आणि पूर ग्रस्त लोकांना मदत देण्यासाठी त्या धनाचा उपयोग करावा, असा सल्ला त्याने राजाला दिला."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होतांच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

हाडवैरी

शिवपूर नावाच्या गावी रामू आणि श्यामू नावाचे दोघे शेतकरी रहात असत. दोघांच्या घरांमध्ये घरे निरनिराळी दिसावी म्हणून एक लहानशी भित होती. दोघांची शेते सुद्धां आजूबाजूलाच होती. दोघे ही पिके काढण्यात निष्णात होते. परंतु दोघांचा परस्परांशी हेवादावा असे. गुप्तपणे ते दुसऱ्याचे कसे नुकसान होईल याचाच विचार करीत असत. दोघांच्या मनांत नेहमी द्वेषभाव असे.

एके वर्षी दोघांनी आपापल्या शेतांत ज्वारी लावली. पिके वर आली आणि डोळ्यांचे पारणे फिटल्यासारखे दोघांना वाटू लागले. पिकाची नासाडी पोपट वगैरे पाखरे करीत, म्हणून दोघे ही रखवाली करू लागले.

रामूच्या शेतातले पीक पाहून श्यामूचा जळफळाट होऊ लागला. याचे पीक फार छान निघाले आहे व त्याला खूप फायदा होणार. रामूच्या मनात अगदी तसेच विचार येऊ लागले. यावर्षी श्यामूच्या शेतात इतकं चांगले पीक निघाले आहे व ते सर्व त्याच्या कोठारात पोचते झाले तर त्याची मान वर होणार.

एकदां श्यामूची बायको त्याला म्हणाली–"अहो, ऐकलेंत का? आपली शेजारीण उड्या मारते आहे, जमिनीला पायच लागत नाही जणूं! म्हणे, यावर्षी जे पीक निघेल ते सर्व विकून म्हणे तिचा नवरा तिला मोत्यांचा तन्मणी करून घालणार आहे. ती तन्मणी घालून मिरवूं लागली म्हणजे मी बुच्या गळ्याने बाहेर जायचं का? माझी मान नाही का खाली होणार?" म्हणुन मुसमुसु लागली.

रामू आपल्या बायकोची समजूत घालीत म्हणाला–"घर झाडून पुसून घातलं

की झाला का सण? पीक जेव्हां हाती येईल आणि तो विकेल तेव्हांना तो तन्मणी करून बायकोच्या गळ्यात घालणार? त्याने मोत्याचा तन्मणी करून तिच्या गळ्यात घातला तर मी पोवळ्याची माळ करुन तुझ्या गळ्यात घालीन झालं!"

रामू व त्याच्या बायकोचे संभाषण भिंती आडून श्यामूच्या बायकोने ऐकले. नवऱ्याला गदागदां हालवून म्हणाली– ऐकलांत का तुमचा शेजारी वत्याची बायको काय म्हणत होतें ते! तुमचा शेजारी म्हणाला की तुमचं पीक तुमच्या पदरी पडलं तर ना, या सर्व उड्या? तो म्हणे, आपलं सर्व पीक विकून बायकोला पोवळयांची माळ घालणार आहे!"

ओसरीच्या भिंतीला टेकून बसलेला श्याम संतापून उठून उभा राहिला. आपले उपरणं झाडीत ते खांद्यावर टाकीत म्हणाला–"अस्सं, म्हणजे तो आमचं पीक आमच्या हाती लागू देणार नाही का? मी सुद्धां पाहातों की आमची मेहनतीची कमाई आमच्या हाती कशी लागत नाहीतें, आणि त्याचे पीक सुरक्षित पणे त्याच्या हाती कसे लागते, हें सुद्धां पाहातों!"

असे म्हणत तो लगेच निघाला ही आणि गावाच्या वेशीवर तलावाच्या काठी एक झोपडी बांधून राहणाऱ्या शंभू यांत्रिकाकडे गेला. शंभू भुताखेतांचा मांत्रिक होता.

श्यामू त्याला म्हणाला–"शंभू दादा! तू मला एक मदत केली पाहिजेस! रात्री निदान चारपांच तास तरी मला कोणते तरी जनावर व्हायचं आहे. त्यासाठी काही मंत्र किंवा-वनस्पती असेल तर सांग. त्याच्यासाठी जितके पैसे लागतील ते मी द्यायला तयार आहे!"

शंभू आपल्या झोपडीच्या छपरातून तीन लहान-लहान पुड्या काढून श्यामूला दाखवीत म्हणाला–"तुला घोडा किंवा बैल व्हायचं असेल तर त्यासाठी शंभर रुपये दिले पाहिजेस. तुला गाढव व्हायचं असेल तर फक्त पन्नास रुपये दिलेस तरी पुरतील!"

"माझ्या कामापुरते गाढव झालं तरी पुरेल!" असे सांगून श्यामूने शंभूला पन्नास रुपये दिले आणि पुडी घेऊन निघाला.

त्याच वेळी रामू तलावाच्या पश्चिमेला राहणाऱ्या दुर्गी नावाच्या चेटकिणीकडे गेला आणि म्हणाला–"अक्का, तू माझं एक काम करशील का? काही दिवसांपासून माझ्या मनात एक विचार घोळतो आहे, आपण कोणते तरी जनावर होऊन रात्री हिंडावे. आहे का एखादं भस्म किंवा जादू?" असल्यास मला ती लवकर दे. मी कितीहि किंमत मोजायला तयार आहे.

ती चेटकीण चकित होऊन विचारू लागली–"अरे रामू, भस्म किंवा मंत्र माझ्या जवळ पुष्कळ आहेत. परंतु तुला इंद्राचा ऐरावत किंवा पंचकल्याणी घोडा-बिडा व्हायचं असेल तर त्या जोगता मंत्र किंवा भस्म काही माझ्याकडे नाही. तू गाढव व्हायला तयार असशील तर पन्नास रुपयांवर काम भागेल, मी एक भस्म देतो, तुला चारपांच तास गाढव म्हणून रात्री हिंडतां येईल व रेंकतां येईल."

रामू एक क्षणभरच विचार करायला थांबला. नंतर म्हणाला–"अंधारात कोण पहायला येणार म्हणा, कसलं ही रूप असलं म्हणून काय हरकत आहे?" असे म्हणत त्याने दुर्गीला पन्नास रुपये दिले आणि भस्माची पुडी घेऊन निघून गेला. व रात्री एकमेकांनी दुसऱ्याच्या शेतात जाऊन नासधुस करण्याचे योजले.

रात्री श्यामूने रामूच्या शेतात पाहारा करायला कोणी नाही, हे पाहून शंभूने दिलेली पुडी खाऊन गाढव झाला आणि रामूच्या शेतात, शिरला. मनाला आलं तेवढी ज्वारीची ताटं खाल्ली आणि

शेतात हिंडून सर्व पीक तुडवून त्याची नासाडी केली.

रामू त्याच वेळी दुर्गीने दिलेले भस्म खाऊन गाढव झाला आणि श्यामूच्या शेताची नासाडी करू लागला. रात्रभर दोन्ही गाढवें परस्परांच्या पिकांना वाटेला लावून आनंदाने शेतांच्या मधोमध असलेल्या बांधावर आली आणि त्यांनी परस्परांना पाहिलं.

त्यावेळी त्यांनी जो पराक्रम गाजविला होता तो आत्मनाशाला कसा कारणीभूत झाला हे त्यांच्या लक्षांत आलं. दोघांना परस्परांचा राग आला आणि दोघे परस्परांवर रेंकत परस्परांचे लचके तोडायला धांवले. दोघांनी परस्परांवर खूप लाथा झाडल्या. गाढवांचं रेकणं ऐकून शेजारच्या शेतातले शेतकरी गंमत पहायला धावले, रामू व श्यामच्या शेतांची नासाडी झालेली त्यांना दिसली व त्यांना फार वाईट वाटलं. दोन्ही गाढवं परस्परांवर लाथा झाडीत असलेली ही त्यांना दिसली.

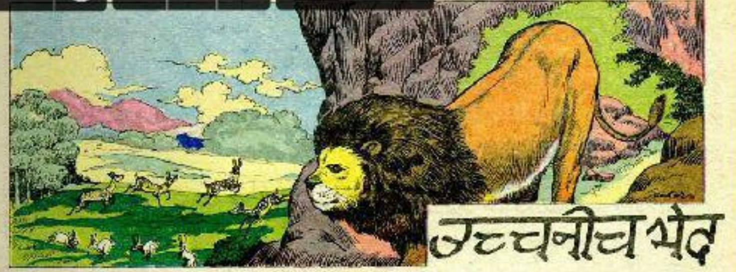
तोंपर्यंत सूर्योदयाची वेळ झाली होती. शेजारचे शेतकरी त्या गाढवांना मारायला काठ्या घेऊन धावले. परंतु भस्म औषधांचा प्रभावही तोंपर्यंत संपल्यामुळे रामू व श्यामूचं गाढव रूप जाऊन त्यांचं स्वस्वरूप त्यांना आलं.

शेतकरी त्यांना पाहून आश्चर्य चकित झाले व शुद्धी वर आल्या सारखे स्वतःला सावरून म्हणाले–"तुम्हीच का रामू आणि श्यामू? तुमचं वैर या थराला पोंचलं तर! गाढवाचीच कामे केलीत!"

तो अपमान दोघांनाही निमूटपणे सहन करावा लागला. दोघांचे डोळे उघडले.

दोघे परस्परांकडे पहात म्हणाले– "आपण दोघांनी अक्षरंशः गाढवपणाच केला. यापुढे तरी दुसऱ्याचं वाईट न इच्छिण्याचं व मित्रत्वाने रहायचं ठरवूया!"

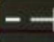
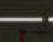
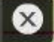
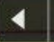
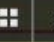
उच्चनीच भेद

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी एका सिंहाच्या रूपे अवतार धारण केला. तो सिंह आपल्या बायकोबरोबर एका पर्वताच्या गुहेत रहात असे. एकदां तो सिंह शिकारीला गेला असतां डोंगरावरून खाली त्याची नजर गेली. एका जागी हिरवेगार मैदान होते व त्यांत काही ससे व हरणे चरत असलेली त्याला दिसली. हरणें व ससे मधून-मधून उड्या मारीत असलेले पाहून त्यांची शिकार करण्याचा मोह सिंहाला आवरला नाहीं. त्याने त्यांच्यावर उडी मारली. ती चुकून तो तिथल्या एका तळ्या काठच्या चिखलात पडला. सिंहाला पाहून ससे व हरणे पळून गेली. चिखलांतून बाहेर निघण्याचा सिंहाने पुष्कळ यत्न केला. परंतु तो जितकी जास्त खटपट करी तितका जास्त चिखलात रुतत गेला. म्हणून जागचा हलल्या शिवाय पडून राहण्यातच शहाणपण मानून तो पडून राहिला. कोणी आपल्याला वांचवायला येतो का, वाट पाहू लागला.

सिंह एक आठवडाभर भुकेतहानेने तडफडत त्या चिखलात पडून राहिला. एकदां एक कोल्हा पाणी प्यायला म्हणून त्या तळ्याजवळ आला. परंतु सिंहाला पाहून दूर जाऊन उभा राहिला. सिंह कोल्ह्याला पाहून म्हणाला–"कोल्होबा! हे बघ, गेला एक आठवडाभर मी या चिखलात रुतून पडलों आहे. मेलों नाही, एवढेच. तू काही तरी करून मला वांचव, तुला पुण्य लागेल." सिंहाने कोल्ह्याच्या विनवण्या केल्या.

"तू तर भुकेलाच आहेस, तू बाहेर पडतांच मला खाणार नाहीस कशावरून? तुझा काय विश्वास?" कोल्हा म्हणाला.

"मी तुझ्या जवळ प्राणभिक्षा मागतो आहे, तुला खाईन का? तू मला या

चिखलांतून वांचविलेस तर मी जिवंत असे पर्यंत तुझे उपकार मानीन, माझ्या बोलण्यावर विश्वास कर" सिंह म्हणाला.

कोल्ह्याने सिंहाच्या बोलण्यावर विश्वास केला वाळकी लाकडे आणून चिखलांत टाकली. त्यांवर पाय ठेवून उभा राहिला व चिखलांतून बाहेर आला.

त्यानंतर दोघे मिळून जंगलात शिकारीला गेले. सिंहाने एक जनावर मारले व त्यावर आपली भूक भागविली.

"यापुढे आपण दोघे भाऊ भाऊ बरंका! तू एका जागी रहायचं आणि मी दुसऱ्या जागी, हे बरोबर नाही! तू आपल्या बायको मुलांना घेऊन ये आपण एकाच गुहेत राहूं...सिंह म्हणाला. कोल्ह्याने ते मान्य केले आणि बायको मुलांना घेऊन येऊन सिंहाच्या गुहेतच राहू लागला.

सिंहाच्या बरोबर आपला संसार थाटल्याबद्दल त्याला मोठेपणा मिळाल्याचा परमानंद झाला व तो त्याची बायको व मुलं फार आनंदात होती खरी, परंतु आपण आपल्या जातीच्या लोकांपासून दूर झालो व त्यामुळे कष्ट सुख भोगावे लागेल ते भोगलेच पाहिजे, हे कोल्हा ओळखून होता. कोल्ह्याने जो त्याग केला होता, सिंहाला तो कळत होता. म्हणून आपल्या मित्राला कोणत्याही प्रकारे त्रास होऊ नये या गोष्टीची सिंह काळजी घेई. दिवसामागून दिवस आनंदाने जात होते. सिंह आपला मित्र कोल्हा याला जितक्या समबुद्धीने पाही तितक्या समबुद्धीने सिंहाची बायको कोल्ह्याच्या बायकोला पहात नसे. तिला वाटे की कोल्हीण ही किती झाली तरी खालच्याच जातीची. कोल्हीण आपली जात खालची आहे हे ओळखून होती म्हणून जास्त भांडाभांड झाली नाही. पुढे, काही काळ लोटल्यावर सिंहाचे छावे व कोल्ह्याची पिले बरोबर खेळू व बागडू लागली. सिंहाच्या बायकोला तिच्या मुलांच्यां अंगावर कोल्ह्याची पिल्ले चढून खेळत असलेली पाहून राग येई. सिंहाच्या मुलांना उच्चनीच भेद कळत नसल्यामुळे त्यांना कोल्ह्यांची पिल्लं त्यांच्या अंगावर चढली तरी त्याचे मुळीच गैर वाटत नसे.

परंतु सिंहाच्या बायकोला मात्र हे सर्व मुळीच पाहवले नाही. ती आपल्या मुलांना एका बाजूला बोलावून म्हणे–"अरे आपण कुलीन जातीचे, तुम्ही त्या नीच जातीच्या पिल्लांशी बरोबरीच्या नात्याने काय खेळता? त्यांच्या पासूनचार पावले दूरच रहात जा!"

सिंहाच्या मुलांच्या डोक्यात आई म्हणाली ते थोडे थोडे शिरू लागले. ती कोल्ह्याच्या पिल्लांना तुच्छतेने पाहू लागली व त्यांच्या बरोबर खेळत असतां त्यांच्यावर अन्याय करू लागले ते कोल्ह्याच्या पिल्लांना म्हणत–"तुम्ही खालच्या जातीचे आहां, आम्ही तुम्हांला पोसतों आहों. तुम्ही आमच्याशी बोलतांना उलट बोलतां कामा नये तुम्ही खालच्या जातीचे म्हणून आम्ही

काही बोललों, शिव्या दिल्या तरी मुकाटयाने ऐकून घेतले पाहिजे."

कोल्ह्याच्या बायकोला हे आवडले नाही व तिने सिंहाच्या बायकोचा भेदभाव नवऱ्याच्या कानावर घातला. दुसऱ्या दिवशी शिकारीला निघण्यापूर्वी कोल्हा सिंहाला म्हणाला–"सिंहा, तुम्ही ' मृगराजाच्या जातीचे. आम्ही सामान्य खालच्या जातीचे. म्हणून आपण एकत्र राहणे बरोबर नाही! आम्ही आपल्या जातीच्या लोकांमध्ये जाऊन रहावे, म्हणतो!"

आपल्या मित्राच्या बोलण्यात अकस्मात् झालेला हा फरक सिंहाने ओळखला व कारण विचारले. त्या दिवशी रात्री सिंह गुहेत परतल्यावर बायकोला म्हणाला–" तू कोल्ह्याच्या पिल्लांना पाहून कांही तरी तोडून बोललीस व वागलीस म्हणे!"

"होय, ती खालच्या जातीची पिल्लं, त्यांनी आपल्या मुलां बरोबर बरोबरीच्या नात्याने खेळणंबागडणं मुळीच पसंत नाही. त्या कोल्ह्याने तुम्हांला कोणते औषध पाजले कोणास ठाऊक, तुमच्यात केवढा बदल झाला आहे! परंतु माझी मुलं बिघडलेली मला मुळीच पाहवणार नाही!"

"अस्सं! कोल्ह्याने मला कोणतें औषध पाजले ते मी तुला सांगतों, ऐक मी एकदां आठवडाभर घरी आलो नव्हतों, आठवतं का तुला? मी तो आठवडाभर भुकेला ताहनेला एकाजागी चिखलात रुतून पडलो होतों. माझा जीव जायची स्थिती होती. त्यावेळी या कोल्ह्याने मला युक्ती करुन वांचविले. त्या दिवशी कोल्ह्याने मदत केली नसती तर मी आंज नसतों व आपली मुलं ही नसती ज्यांनी मला प्राण भिक्षा घातली त्यांच्या बरोबर उच्चनीच हा भेद कसा मानायचा? हा मूर्खपणाच नाही का? अशा मित्रांचा अपमान करणे म्हणजे रक्ताचा संबंध असलेल्यांचा अपमान करण्यासारखेच आहे!" सिंह म्हणाला.

सिंहाची बायको शरमिन्दा होऊन कोल्ह्याच्या बायकोची क्षमा मागू लागली. त्यानंतर सात पिढ्यांपर्यंत सिंह व कोल्हा यांचे वंशज त्याच गुहेत फार सख्यभावाने राहिले.

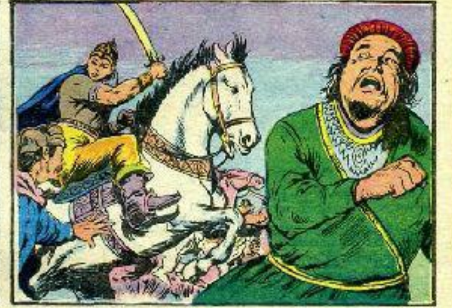

बाबर

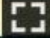
तुर्कस्तानातील फरगाना नांवाच्या एका छोट्या राज्याचा युवराज बाबर याचा जन्म इ. सं. १४८३ मध्ये झाला. वडील वारल्यावर वयाच्या अकराव्या वर्षीच तो सिंहासनावर बसला. वडिलांच्या कडून तो तैमूरच्या वंशात व आईकडून चंगीजखानाच्या वंशात जन्मल्यामुळे बाबर फार हुशार होता.

त्याचे पूर्वज तैमूर याने समरकंद हे शहर जिंकले ही इच्छा बाबरच्या मनांत होती. सिंहासनावर बसल्या नंतर थोड्याच दिवसांनी त्याने समरकंदवर स्वारी केली. समरकंदचा सुलतान तेवढा सशक्त नव्हता. म्हणून बाबरशी युद्धकरणे त्याला शक्य झाले नाही.

परंतु बाबरला युद्धात विजयप्राप्ती होण्यापूर्वीच त्याचे स्वतःचे राज्य फरगाना यावर शत्रू चालून आल्याचे कळल्यावरुन बाबरला परत फिरावे लागले. परंतु तो आपल्या राज्याच्या वेशीपर्यंत ही पोहचू शकला नाही. त्याने आपले सैन्य काबुलाच्या दिशेने वळविले व तो प्रांत जिंकून तेथेच

काबूलाहून बाबरची दृष्टी हिंदुस्ताना-कडे वळली. त्या वेळचा दिल्लीचा सुलतान हा तेवढा बलाढ्य नव्हता. त्याचे अधिकारी प्रजेवर अत्याचार करीत होते. सुलतानाच्या जवळच्या नात्यातले आलमखान व दौलतखान दिल्लीची गादी बळकावण्याच्या प्रयत्नात होते.

आलमखान व दौलतखान दोघांनी मिळून बाबरकडे निरोप पाठविला की त्याने भारतावर स्वारी करावी. बाबरने अत्युत्साहाने पंजाबवर स्वारी केली व लाहोर शहर जिंकून दिल्लीकडे निघाला. त्याच्याशी युद्ध करण्याच्या हेतूने इब्राहिम लोदी याने घाईघाईने आपल्या सरदारांना व सेनापतींना बोलावून सैन्याची जमवाजमव केली.

दोन्ही सैन्ये पानिपतजवळ समोरासमोर उभी राहिली. बाबरकडे फक्त बारा हजारांचे सैन्य होते. परंतु त्याचे सर्व सैन्य युद्ध विद्येत निपुण व सुशिक्षित होते. शिवाय त्यांचे बाबरवर प्रेमही होते. इब्राहीम लोदीचे सैन्य एक लाखावर होते, परंतु कोणी उत्तम सेनापती नव्हता. त्यांना शिस्त लाव-

या सर्वांहून महत्वाची गोष्ट म्हणजे बाबरच्या सैन्याकडे असंख्य बंदुकी होत्या. बंदुकीची माहिती ही दिल्लीच्या सैन्याला नव्हती. बंदुकीच्या गोळ्या अकस्मात येऊन लागू लागल्याने इब्राहिमच्या सैनिकांपैकी अनेक घाबरून रणांगणावरून पळून गेले.

पहिले पानिपत युद्ध (१५२६) हे इतिहास प्रसिद्ध युद्ध होते. या युद्धात बाबरला विजयश्री मिळाली. युद्ध संपल्यावर बाबरने जी संपत्ती मिळाली ती सर्व आपल्या सैनिकांना वाटून टाकली. नंतर स्वदेशी न परत जाता दिल्लीलाच कायम राहू लागला.

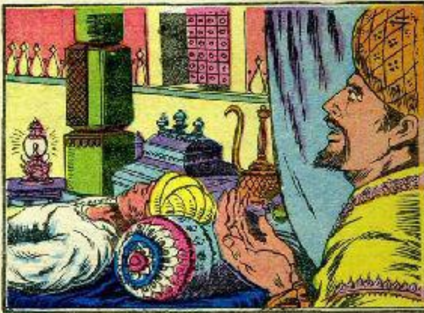
आणखी काही दिवसांनी बाबरने उदय-पूरचा रजपूत राजा राणा संग्राम सिंग याच्याशी युद्ध केले. त्या युद्धांत रजपूत सैन्य शौर्याने लढले. परंतु त्या युद्धातही बाबरच्या सैन्याने बंदुकीचा उपयोग केल्याने सहस्रावधी रजपूत रणांगणावर पडले आणि बाबरचा जय झाला.

इब्राहिम लोदी हा शूर नव्हताच. परंतु शूर व पराक्रमी असा राणा संग्राम सिंहावरही बाबरला जय मिळाल्यामुळे त्या काळच्या उत्तर भारतातील सर्व प्रमुख मुलुख बाबराच्या राज्यात आला. बाबरला साहित्याची फार आवड होती. त्याने लिहून ठेवलेले आत्मचरित्र 'बाबर-नामा' मूल्यवान पुस्तक आहे.

बाबरचा मुलगा हुमायून एकदा फार आजारी पडला. मोठमोठ्या वैद्यांनी व हकिमांनी औषधोपचार करूनही गुण पडला नाही. शेवटी बाबरने त्याचा मुलगा ज्या पलंगावर झोपला होता त्याला तीन प्रदक्षिणा घालून गुडघे टेकून देवाला प्रार्थना केली—"अल्ला ! माझ्या मुलाला वांचव, पाहिजे तर मुलाचा आजार मला देऊन मला उचल !" त्या घटके पासून हुमायूनला आराम पडू लागला.

हुमायूनचा आजार बरा होत गेला तसतशी बाबरची तब्येत जास्त जास्त बिघडू लागली. १५३० मध्ये तो पैगंबरवासी झाला. बाबरच्या आईचे पूर्वज मंगोल देशाचे निवासी असल्या कारणाने त्याने स्थापन केलेल्या राज-वंशाला मोंगल वंश हे नाव मिळाले. भारतात बाबरने स्थापन केलेला वंश १८५७ पर्यंत चालू होता.

युवराजांचे मौन

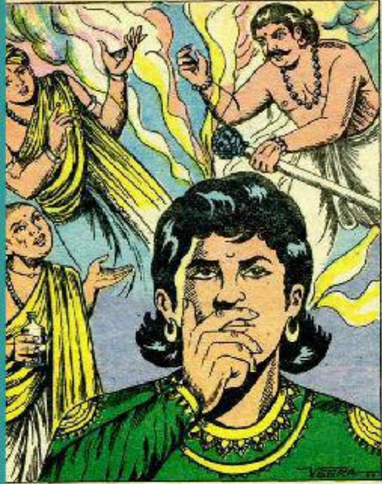
वज्रपुरीचा राजा वज्रकेतू याला दोन मुलगे होते. त्यातला थोरला फार हुशार व गर्विष्ट होता. परंतु तो मोठा होऊ लागला तसतसा तो मंद दिसू लागला आणि कमी बोलू लागला. मुलांत होत चाललेला तो बदल पाहून राजाला काळजी वाटू लागली.

म्हणून एकदा राजाने प्रधानाला व राजगुरुला बोलावून मुलामध्ये होत चाललेला तो बदल कसा घालवायचा या विषयी त्यांचा सल्ला विचारू लागला. "मुलाला कोणी पहिल्या सारखं बोलका करील त्याला चांगलं इनाम द्यावं का?" असे राजाने गुरूला विचारलं.

राजगुरु म्हणाले—"महाराज, युवराजांचं हे मौन फार काळ टिकेलसे मला वाटत नाही. त्यासाठी महाराजांनी इतकी काळजी करण्याचं काहीच कारण नाही. कारण ते मुके नाहीत. व या बरोबर मनांत काही विचार घोळू लागतात, पण ते बोलून दाखविण्याचं धाडस होते नसल्याने असा मौनपणा माणसात आला तरी घाबरण्याचं कारण नाही. पूर्वी घडलेली एक गोष्ट मला आठवते. आपल्या शेजारचे राज्य नीलगिरी येथील युवराज सूर्यचंद्र याला बोलका करण्यासाठी आपल्या सारखेच त्या देशाच्या महाराजांनी केलेले प्रयत्न कदाचित आपल्याला माहीत नस-तील!" असे म्हणत राजगुरू ती कथा सांगू लागले—

नीलगिरीच्या राजाला पुष्कळ काळ लोटल्यावर एक मुलगा झाला. त्याने आपल्या मुलाचे नाव रविचंद्र असे ठेवले व मुलाचे सर्वलाड पुरविले.

मुलगा वाढत गेला तसतसा तो जास्त सुंदर दिसू लागला व त्याची हुशारी दिसू

लागली. त्याच्या संवयी व वागणूक पाहून सर्व त्याची वाखाणणी करीत. परंतु बारावे वर्ष लागले तरी त्याच्या तोंडावाटे एक शब्द ही कोणाच्या कानी पडला नाही. कधी ही त्याच्याकडे पाहीले तर तो कोणत्याः तरी विचारात मग्न असल्याचे दिसे. मधून मधून तो स्मित करत असलेला किंवा हंसत असलेला दिसे. त्याला मुका म्हणावे तर तसेही वाटत नव्हते. कारण एक दोनदां तो एकटा असला म्हणजे काही तरी गाणे गुणगुणत असलेला नोकरांना त्याचा आवाज ऐकू आला होता व राजालाही ती गोष्ट नोकरांकरवी कळली होती.

तरी युवराजाचे ते मुक्यासारखे वागणे पाहून राजाला फार काळजी वाटू लागली. युवराजाला जो कोणी बोलायला लावील त्याला मोठे इनाम दिले जाईल असे. राजाने जाहीर केले.

राजाची दवंडी ऐकून त्या देशातले च नव्हेतर परदेशातले हुशार व निपुण लोक सुद्धा युवराजाला बोलायला प्रवृत्त करण्यासाठी येऊ लागले. काही हुशार वैद्यांनी निरनिराळी औषधी वनस्पतींचा रस काढून यूवराजाला पाजून पाहिला. आणखी काही जणांनी मोठमोठ्या पंडितांचा वादविवाद युवराजां समोर करविला. तो ऐकून कदाचित युवराज काही बोलेल असे त्यांना वाटले होते. आणखी काही जणांनी मंत्रतंत्राचा प्रयोग करून ही पाहिला. परंतु सर्वांचे प्रयत्न निरूपयोगी झाले.

एके दिवशी दुपारी जेवण वगैरे झाल्यावर राजावराणी अंतपुरात विश्रांती घेत असतां युवराज उद्यानात गेला आणि एका झाडाच्या सावलीत जाऊन बसला. त्याच्या बरोबर गेलेला नोकर काही अंतरावर उभा होता काही वेळाने एक पोपट झाडाच्या एका फांद्याळीवर बसून किलकिलाट करू लागला. पोपटाच्या ओरडण्याचा युवराजांना त्रास होईल असे

वाटून नोकराने एक बारीक खडा घेऊन पोपटाला मारला. तो खडा त्याला मर्मी लागला व पोपट ओरडत जमिनीवर पडला.

लगेच युवराज धांवत पोपटाजवळ गेला आणि त्याला उचलून घेऊन हळुवारपणे त्याच्या अंगावर हात फिरवीत म्हणाला– "कांरे, बाबा! असा ओरडलास? तू ओरडलास म्हणूनच तुला लागलां नाही का?

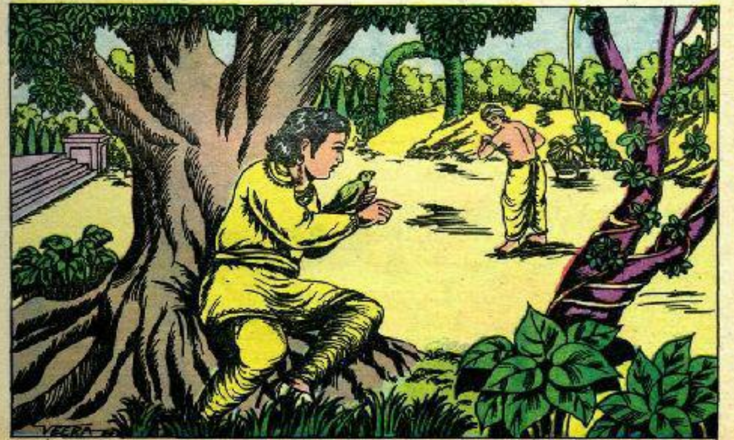
ते पाहून नोकर मोठ्या उत्साहाने ओरडत "युवराज बोलले! युवराज बोलले!" असे म्हणत अंतःपुराकडे धांवत गेला.

नोकराच्या तोंडी सर्व काही ऐकल्यावर राजा व राणी धावत बागेत आली त्यांच्या पाठोपाठ दासदासी ही धावल्या. परंतु सर्वजण पोंहोचे पर्यंत पोपट उडून गेला होता. युवराज पुन्हां नेहमी सारखा मौन पणे बसून राहिला.

राजाला नोकराचा फार राग आला व त्याने आज्ञा केली की, हा खोटे बोलला म्हणून याला फांशीची शिक्षा देण्यात यावी.

नोकर महाराजांचे पाय धरून सांगू लागला–"महाराज? मी खोटे बोललो नाही! खरोखरच युवराज बोलले होते! तरी राजाचे शिपाई त्याला कैद करून घेऊन चालले.

तो धावत येऊन युवराजांचे पाय धरून म्हणाला–"युवराज, माझी काही एक चूक नसेनां, खरें बोललो म्हणून मला फांशीची शिक्षा दिली जाते आहे! आणि तुम्ही सर्व पहात असून गप्प कां? पोपटाला थोडेसे

लागतांच तुमचे जे हृदय विरघळून गेले ते मला फांशीची शिक्षा दिली जात असतां मौन कसे? बोलून मला वांचवा!"

युवराजाने त्याला हात धरून उभे केले व म्हणाला–"तू बोललास म्हणून नाहीं का तुला ही शिक्षा मिळत आहे! तू मौन धारण केले असतेस म्हणजे तुला कसला ही त्रास झाला नसता!"

युवराजाला बोलतांना ऐकून राजाने आपल्या गळयातला रत्नहार काढून त्या नोकराला दिला. परंतु त्या दिवशी रात्रीच युवराजाने सर्वसंग परित्याग करून संन्यास ग्रहण केला.

गुरूच्या तोंडी रविचंद्राची गोष्ट ऐकून वज्रकेतू राजाने मुलाला योग्य मार्गावर आणण्याची जबाबदारी राजगुरूवर टाकली.

राजगुरू युवराजाला आपल्या बरोबर आपल्या आश्रमात घेऊन गेला. एका आठवडयानंतर पुन्हां राजाच्या दर्शनासाठी आला. युवराज येतांच वडिलांना नमस्कार करून म्हणाला–"बाबा! तुम्ही आमचं गुरुकुल कधी पाहिले आहे का? तेथे मला कित्येक मित्र भेटले!"

मुलाला बोलतांना ऐकून आनंदाने राजगुरूला एका बाजूला बोलावून घेऊन जाऊन विचारू लागला–"गुरुवर्य, एक आठवडाच झाला असेल युवराजात हा बदल कसाकाय घडवून आणलात?

"महाराज, आपण एकुलता एक मुलगा म्हणून त्याला खूप लाडात वाढविलत, हे सर्व ठीक झाले. परंतु त्या व यातल्या मुलांना बरोबरीची मुलं खेळायला बोलायला हवी असतात ती युवराजाला मिळाली नाहीत. आईवडील मोठे म्हणून त्यांच्याशी बोलणे कठीण, नोकरांचाकरां जवळ काय बोलायचे? बरोबरच्या सवंगडयाशी जेवढा मोकळेपणा मिळतो तेवढा मोठया जवळ मिळत नाही. बरोबरचे सहपाठी मिळाल्या बरोबर युवराज मोकळे पणी बोलू लागला. एकटेपणा गेला. त्या पाठोपाठ मौन ही नाहीसे झाले!"

गाणारे भूत व नाचणारे भूत

पंढरीच्या डोळयात फूल पडले आणि त्याचे डोळे कायमचे गेले. शिवू जन्मल्या पासून बहिरा होता, म्हणता, दोघांची लग्ने झाली होती आणि दोघे भीक मागूनच आपापल्या बायकांच्या उदरनिर्वाहापुरते मिळवीत.

त्यांच्या गांवापासून दहा कोसावर खंडोबाचे एक देऊळ होते. दरवर्षी खंडोबाचा उत्सव चार दिवस चाले, लोकांची खूप गर्दी होई त्या जत्रेला. त्यांच्या गावापासून खंडोबाच्या डोंगरापर्यंत जायला जी वाट होती त्या वाटेवर एक लहानसे जंगल होते. तरी पंढरी आणि शिवू दरवर्षी ते जंगल तुडवून जात आणि डोंगरावर चढायला ज्या पायऱ्या होत्या त्यांच्यापैकी एखाद्या सोयीच्या पायरीवर दोघे उपकरणे टाकून बसून रहात. संध्याकाळपर्यंत ओंजळभर पैसे प्रत्येकाजवळ जमा होत.

त्या वर्षीसुद्धा दोघे खंडोबाच्या जत्रेला हजर होण्यासाठी गेले आणि प्रत्येकाला सुमारे शंभर रुपये मिळाले, दोघे ते पैसे कमरेला खोचून आपल्या गावी निघाले. परंतु तोंपर्यंत काळोख पडायची वेळ झाली होती. म्हणून जंगलाच्या वाटेने जाणे जड जाणार असे दोघांना वाटू लागले.

"अरे पंढरी, आपलं चुकलं बघ, थोडे आधी निघालों असतों तर बरे झाले असते. वाटेत कोठे जिवाणू निघालं नाही म्हणजे पुरे. मध्यरात्रीपर्यंत तरी जंगला-पार गेलो नाही तर कोणता प्रसंग ओढवेल!" शिवू म्हणाला. त्याला किर्र झाडीमध्ये काळोखच चहूंकडे दिसत होता.

पंढरीने होकारार्थी नुसती मान हलविली शिवूचा हात घट्ट धरला. दोघे झपाझप पावले उचलू लागले. एका जागी कसलातरी आरडा-ओरडा ऐकू आला. पंढरीने शिवूचा

वाटले, म्हणजे आपण इतक्या कुरूप स्त्रीबरोबर का संसार करीत आलो! परंतु बायको मात्र नवऱ्याला चांगले दिसू लागल्याचा आनंद आवरू न शकल्याने शेजारपाजारच्या मैत्रिणींना ते सांगायला गेली.

तिकडे शिवू आपल्या घरी पोंचला. त्याने एकदां नाही दोनदां दार ठोठावले तेव्हां "आलों, आलों!" असा कर्कश पुरुष आवाजात कोणी तरी म्हटले.

"कोणीतरी पुरुष बोलल्यासारखं ऐकू आलं, कोण आलं आहे, आपल्या घरी?" शिवूने बायकोला विचारलं.

नवऱ्याचा बहिरेपणा जाऊन त्याला चांगलं ऐकू येऊ लागल्याचं कळतांच तिला परमानंद झाला व ती म्हणाली–"देवाच्या दयेने तुम्हांला ऐकू येऊ लागलं तर! माझा आवाज मेला असाच!"

तो आवाज असह्य झाल्याने शिवू म्हणाला–"अस्सं होय! तर मग तो असाच काही दिवस ऐकत राहिलो तर पुन्हां बहिरेपणा मला नक्कीच येईल! यापुढे तू माझ्यासमोर कधी तोंड उघडलंस तर पहा, खबरदार!"

बायकोचे डोळे पाण्याने डबडबले. ती तोंडाला पदर लावून निघून गेली.

त्या दिवशी रात्री शिवू जंगलाकडे निघाला तेव्हां त्याची पंढरीशी गाठ पडली. त्यांनी परस्परांना जे मानसिक दुःख झाले ते सांगितले आणि या संकटांतून मुक्त करण्याचा काही उपाय करायला भुतांकडे जात असल्यास त्यांनी परस्परांना सांगितले.

ते पोंचले तेव्हां या खेपेस स्त्रीभूत गाणे म्हणत होते आणि पुरुष भूत नाचत होते. त्या दोघांना आलेले पाहून त्या दोघां भुतांनी आपापले नृत्य गान बंद केले आणि विचारले–"पुन्हां परत आलांत?"

पंढरी म्हणाला–"माझी बायको म्हणजे शुद्ध त्राटका आहे! तिला रूप न रंग? मला डोळे देऊन तुम्ही मला हे कशाला दाखविलंत? आतां यातून मला मुक्ती तुमच्या हातूनच मिळेल!"

शिवू म्हणाला–"मला ऐकू येऊ लागलं हा शापच ठरला! अहो, माझ्या बायकोचा आवाज इतका कर्कश आहे की पुन्हां बहिरेपण येईल की काय वाटू लागलं आहे. यातून काय मार्ग काढायचा, तो तुम्हांलाच माहीत."

दोन्ही भुते चकित होऊन परस्परांकडे पाहू लागली. नंतर विचारू लागली–"आजपर्यंत त्यांनी तुम्हांला प्रेमानेच वागविलं होतं ना?"

"होय, आतांसुद्धां त्यांच्या प्रेमात कमतरता आलेली नाही. परंतु त्यांचे रूप आणि आवाज ऐकून इतका राग येतो आहे की...!" पंढरी व शिवू म्हणाले.

"इतके दिवस तुम्हां दोघांत असलेल्या व्यंग्याकडे दुर्लक्ष करून त्यांनी तुमच्यावर एवढे प्रेम केलं तेव्हां त्यांची मनं किती थोर असली पाहिजेत, विचार तरी केलात का तुम्ही दोघांनी?" पुरुष भुताने खडसावून विचारले.

ते भूत म्हणाले त्याचा अर्थ बोध झाल्यामुळे दोघे निरुत्तर परस्परांना पाहू लागले.

पुरुष भूत पुढे म्हणाला–"जन्मतः असलेली व्यंग दूर होऊ शकत नाहींत. ती ज्यांना आहेत त्यांना तुच्छ लेखणे हा अक्षम्य अपराध आहे. सर्व आयुष्यभर प्रेमाने दोघांनी संसार करावयाचा असतो हो ना. तुम्ही दोघांनी आपल्या बायकोचे रूप रंग व आवाजाकडे लक्ष न देतां त्यांचे गुण पहा व त्यांनी इतके दिवस तुमच्यासारखं व्यंग असलेल्यांबरोबर आनंदाने संसार केल्याबद्दल त्यांचे उपकार माना!"

शिवूला त्याची कानउघाडणी झाल्याचा व पंढरीला त्याचे डोळे उघडल्याचा अनुभव झाला. दोघे भुतांकडे त्यांनी केलेल्या उपकाराबद्दल कृतज्ञतेने पाहू लागले.

दोघांनी भुतांना वांकून नमस्कार केला व म्हणाले–"आमची चांगली कानउघाडणी केल्याबद्दल आणि डोळे उघडल्याबद्दल आम्ही आभारी आहों. आजन्म तुमचे उपकार विसरणे शक्य नाही?" असे म्हणत दोघे आपापल्या घरी गेले.

वाटले, म्हणजे आपण इतक्या कुरूप स्त्रीबरोबर का संसार करीत आलो! परंतु बायको मात्र नवऱ्याला चांगले दिसू लागल्याचा आनंद आवरू न शकल्याने शेजार पाजारच्या मैत्रिणींना ते सांगायला गेली.

तिकडे शिवू आपल्या घरी पोंचला. त्याने एकदां नाही दोनदां दार ठोठावले तेव्हां "आलों, आलों!" असा कर्कश पुरुष आवाजात कोणी तरी म्हटले.

"कोणीतरी पुरुष बोलल्यासारखं ऐकू आलं, कोण आलं आहे, आपल्या घरी?" शिवूने बायकोला विचारलं.

नवऱ्याचा बहिरेपणा जाऊन त्याला चांगलं ऐकू येऊ लागल्याचं कळतांच तिला परमानंद झाला व ती म्हणाली–"देवाच्या दयेने तुम्हांला ऐकू येऊ लागलं तर! माझा आवाज मेला असाच!"

तो आवाज असह्य झाल्याने शिवू म्हणाला–"अस्सं होय! तर मग तो असाच काही दिवस ऐकत राहिलो तर पुन्हां बहिरेपणा मला नक्कीच येईल! यापुढे तू माझ्यासमोर कधी तोंड उघडलंस तर पहा, खबरदार!"

बायकोचे डोळे पाण्याने डबडबले. ती तोंडाला पदर लावून निघून गेली.

त्या दिवशी रात्री शिवू जंगलाकडे निघाला तेव्हां त्याची पंढरीशी गाठ पडली. त्यांनी परस्परांना जे मानसिक दुःख झाले ते सांगितले आणि या संकटांतून मुक्त करण्याचा काही उपाय करायला भुतांकडे जात असल्यास त्यांनी परस्परांना सांगितले.

ते पोंचले तेव्हां या खेपेस स्त्रीभूत गाणे म्हणत होते आणि पुरुष भूत नाचत होते. त्या दोघांना आलेले पाहून त्या दोघां भुतांनी आपापले नृत्य गान बंद केले आणि विचारले–"पुन्हां परत आलांत?"

पंढरी म्हणाला–"माझी बायको म्हणजे शुद्ध त्राटका आहे! तिला रूप न रंग? मला डोळे देऊन तुम्ही मला हे कशाला दाखविलंत? आतां यातून मला मुक्ती तुमच्या हातूनच मिळेल!"

शिवू म्हणाला–"मला ऐकू येऊ लागले हा शापच ठरला! अहो, माझ्या बायकोचा आवाज इतका कर्कश आहे की पुन्हां बहिरेपण येईल की काय वाटू लागलं आहे. यातून काय मार्ग काढायचा, तो तुम्हांलाच माहीत."

दोन्ही भुते चकित होऊन परस्परांकडे पाहू लागली. नंतर विचारू लागली–"आजपर्यंत त्यांनी तुम्हांला प्रेमानेच वागविलं होतं ना?"

"होय, आतांसुद्धां त्यांच्या प्रेमात कमतरता आलेली नाही. परंतु त्यांचे रूप आणि आवाज ऐकून इतका राग येतो आहे की...!" पंढरी व शिवू म्हणाले.

"इतके दिवस तुम्हां दोघांत असलेल्या व्यंग्याकडे दुर्लक्ष करून त्यांनी तुमच्यावर एवढे प्रेम केलं तेव्हां त्यांची मनं किती थोर असली पाहिजेत, विचार तरी केलात का तुम्ही दोघांनी?" पुरुष भुताने खडसावून विचारले.

ते भूत म्हणाले त्याचा अर्थ बोध झाल्यामुळे दोघे निरुत्तर परस्परांना पाहू लागले.

पुरुष भूत पुढे म्हणाला–"जन्मतः असलेली व्यंग दूर होऊ शकत नाहींत. ती ज्यांना आहेत त्यांना तुच्छ लेखणे हा अक्षम्य अपराध आहे. सर्व आयुष्यभर प्रेमाने दोघांनी संसार करावयाचा असतो हो ना. तुम्ही दोघांनी आपल्या बायकोचे रूप रंग व आवाजाकडे लक्ष न देतां त्यांचे गुण पहा व त्यांनी इतके दिवस तुमच्यासारखं व्यंग असलेल्यांबरोबर आनंदाने संसार केल्याबद्दल त्यांचे उपकार माना!"

शिवूला त्याची कानउघाडणी झाल्याचा व पंढरीला त्याचे डोळे उघडल्याचा अनुभव झाला. दोघे भुतांकडे त्यांनी केलेल्या उपकाराबद्दल कृतज्ञतेने पाहू लागले.

दोघांनी भुतांना वाकून नमस्कार केला व म्हणाले–"आमची चांगली कानउघाडणी केल्याबद्दल आणि डोळे उघडल्याबद्दल आम्ही आभारी आहों. आजन्म तुमचे उपकार विसरणे शक्य नाही?" असे म्हणत दोघे आपापल्या घरी गेले.

सत्ययशाचे मूळ

नवनीतपूर नांवाच्या गावाचा सत्शील नावाचा राजा होता. नावाला अनुरूप असाच तो सत्यव्रतीही होता. तो स्वभावतः धर्मपरायण असल्याकारणाने तो एक आदर्श राजाही होता. त्याच्या घरी लक्ष्मी, कीर्ती, धर्म, सत्य, पवित्रता इत्यादी कायम राहतात असे लोक म्हणत.

देशाच्या भरभराटीचे मूळ कारण म्हणजे व्यापार. व्यापार वाढेल तर देश सर्वदा सुखी व संपन्न राहील असा विचार करून त्याने एक प्रघात पाडला. तो दररोज सकाळी उठून आपल्या वाड्याच्या अंगणात येऊन बसे आणि कोणीही काहीही विकायला आणलं की विकणारा सांगेल त्या किंमतीला राजा ती वस्तु खरेदी करी. व्यापार धंद्यात ज्यांना तोटा होई ते त्यांच्या कडे पडून राहिलेला माल राजाकडे आणून विकीत. त्यामुळे त्यांचा तोटा बराच भरून येई.

नवनीतपूर गावी एक अत्यंत गरीब ब्राह्मण रहात असे. त्याने अनेक प्रकारे प्रयत्न करून पाहिले. परंतु दारिद्र्य त्याचा पिच्छा सोडीना. माझे हे दारिद्र्य कोणी विकत न घेतलेल्या मालासारखे माझ्याकडे पडून आहे. मी व्यापाऱ्यांसारखे हे दारिद्र्य राजाला विकले तर त्यात काय गैर होईल!" असा एक विचार त्याच्या मनात आला.

एके दिवशी त्याने आपल्या दारिद्र्याचा मूर्तरूप असलेले फाटके कपडे, फाटकी घोंगडी, फटक्या वहाणा सर्व एकत्र करून त्यांचे गांठाडे बांधले आणि पूर्व दिशा फांकू लागण्याच्या आधीच ते बोचके डोक्यावर घेऊन घरा बाहेर पडला. राजवाड्या समोर येऊन तो ओरडू लागला–"घेणार कोणी दारिद्र्य हो, दारिद्र्य!"

तो आवाज ऐकून राजाने शिपायला पाठविले. म्हणाला–"पहा तर, कोण काय विकतो आहे? त्याला बोलावून घेऊन ये!"

ब्राह्मण आला व आपल्या डोक्यावरचे गाठोडे उतरवून ते सोडले व म्हणाला–"महाराज, माझ्याकडे आहे ते सर्व विकायला घेऊन आलो आहे!"

राजा म्हणाला–"आहे तरी काय एवढं, पाहूं दे तरी!"

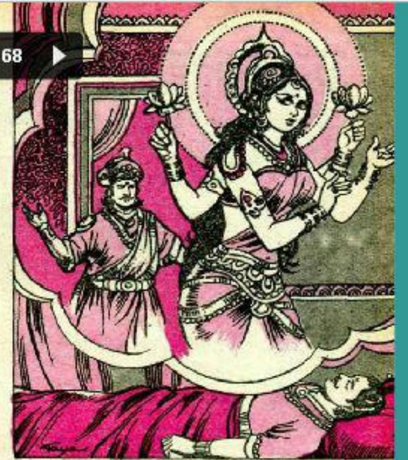
"माझं दारिद्र्य, महाराज! हे माझें स्वतःचे दारिद्र्य आहे!" ब्राह्मण म्हणाला.

राजा विचार करायला क्षणभरच थांबला असेल, ब्राह्मण एखाद्या व्यापाऱ्यासारखाच बोलत होता. त्याला नको असलेल्या वस्तूच तर त्याने विकायला काढल्या होत्या. असा विचार करून सत्यशील राजाने विचारले–"काय हो, तुम्ही आपलं दारिद्र्य कितीला विकणार?"

"पांचशें स्वर्ण मुद्रांना!" ब्राह्मण निःसंकोच उत्तरला.

राजाने एकही शब्द उलट न बोलतां ब्राह्मणाला पांचशे स्वर्णमुद्रा दिल्या आणि ब्राह्मणाचे फटक्या कपड्यांचे गाठोडे कोठारात नेऊन ठेवायला शिपायला सांगितले.

त्या दिवशी रात्री राजा झोपल्यावर त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नांत त्याला एकदेवी रत्नाभूषणांनी मढलेली बाहेर जातांना दिसली. ती राजाचा निरोप घ्यायलाच आली होती.

राजाने तिला विचारले–"कोण हो बाई तुम्ही? तू आमच्या घरी आलीस केव्हां आणि आतां कां जाते आहेस?"

"मी आहे लक्ष्मी! इतके दिवस किती आनंदाने मी तुझ्या घरी राहाले. परंतु आज तू दारिद्र्य विकत घेऊन घरात आणलं आहेस! म्हणून आतां मी नाही राहणार तुझ्या घरात!" ती म्हणाली.

"तुझी मर्जी! मी बोलाविले म्हणून तू नव्हती आलीस. स्वतःच विचार करून स्वबुद्धीने आली होतीस. तसंच कारण असेल म्हणून आतां जाते आहेस. मी नको कसे म्हणेन?" सत्यशील म्हणाला.

लक्ष्मी गेल्यानंतर तिच्या पाठोपाठ त्याला आणखी एक स्त्री दिसली. ती सुद्धा बाहेर निघालेली पाहून सत्यशील राजाने लक्ष्मीला विचारले होते तसेच तिलाही विचारले.

"मी धर्मदेवता आहे! लक्ष्मीच निघून गेली तर मी राहून काय करू? तुझ्या काय कामाची? लक्ष्मी होती म्हणून तू इतके दिवस मला ठेवून घेऊ शकलास!" धर्मदेवता म्हणाली.

त्याच प्रमाणे न्यायदेवता सुद्धा जातांना म्हणाली–"जेथे धर्म नाही तेथे न्याय तरी कसा राहू शकेल?"

त्यानंतर कीर्त्तिदेवता सुद्धा राजाचा निरोप घेऊन निघून गेली. त्याच्यावर प्रेम करणाऱ्या देवता एकेक करून निघून जात असलेल्या पाहून राजा सत्यशील विचारांत पडला असतां आणखी एकदेवतापुढे आली.

"कोण ग, माते तू? तू कां निघालीस?" सत्यशील राजाने तिला विचारले.

"मी सत्यदेवता. बाकी सगळ्या निघून गेल्यावर तुझा माझ्यावर जेवढा विश्वास होता तेवढा पुढे राहील की नाही हा विचार करून मी सुद्धा जावं, म्हणते आहे!" ती देवी म्हणाली.

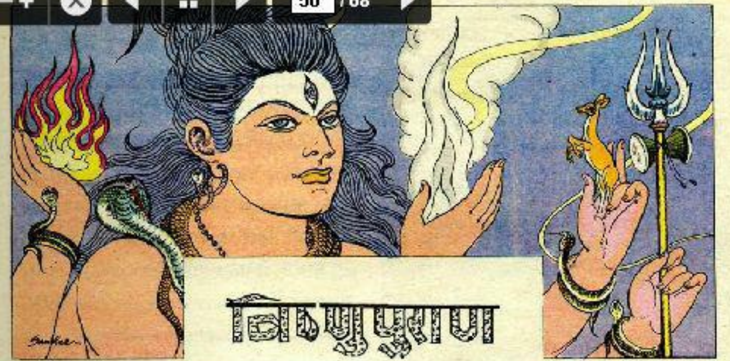
"माते, तू असलीस तर पुरे, असा विचार करून तर मी त्या सर्वांना घालवून बसायला सिद्ध झाले. त्या सर्व निघून गेल्या ते ठीकच झाले. परंतु तू निघून जाणे योग्य नाही. मी म्हणतो ते खरे नसेल तर न्याय देवतेला विचारून ये पाहिजे तर!"

"तुझ्यामुळे माझा काही अपमान किंवा नुकसान झालं नाही. म्हणून मी तुला सोडून जाणार नाही." असे म्हणत सत्य देवता आत परत निघून गेली.

त्या पाठोपाठ सर्व देवता झपाझप परत येत असलेल्या राजाला दिसल्या "तुम्ही सर्व मांझ्यावर नाखुष होऊन निघून गेला होताना? पुन्हां कां परतलात?"

"जेथे सत्य आहे तेथे आम्ही राहतो. आमच्या पाठोपाठ सत्यसुद्धा येईल से वाटले होते. आलं नाही. जेथे सत्य राहीलें तेथे परतलो." देवता म्हणाल्या.

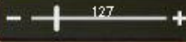

क्षीरसागराचे मंथन झाले तेव्हां राक्षस देवांची थट्टा करीत आपला भुजबळ दर्शवीत वासुकीची दोरी करून त्याच्या तोंडाकडून धरून ओढू लागले. देवांनी सुद्धां, आम्ही काही तुमच्याहून कमी आहों का असे सुचवीत शेपटीची बाजू धरून ओढायला सुरवात केली पण. तो ताण सहन न झाल्यामुळे वासुकी आपल्या अनेक तोंडांतून फेसाळ विष ओकू लागला.

हला हल विषाच्या ज्वाळा पसरू लागल्या कित्येक राक्षस तो ताप सहन न झाल्याने तडफडून भस्म झाले. हलाहल वणव्यासारखे पसरू लागले व त्रिलोक भस्म होणार की काय अशी शंका वाटू लागली. त्याच वेळी रवीसारखा वापरलेला मंदर पर्वत समुद्रात बुडू लागला देव व दानव "हरहर महादेव!" म्हणून शंकराची प्रार्थना करू लागले.

विष्णूने मोठ्या कांसवाचे रूप घेऊन कूर्मावतार धारण केला आणि मंदर पर्वताच्या बुडाखाली जाऊन बसला. आपल्या पायांनी त्याने मंदरपर्वताला समतोल उभा करून वर काढला. नंतर तो मधून मधून देवांच्या बाजूने हात लावून ओढी अशा कासव रूपाने विष्णू प्रगट झाला व समुद्र मंथन उत्तम तऱ्हेनें होऊ लागले. आणि क्षीरसागर मंथनातून लक्ष्मी, कौस्तुभ, पारिजातक, चंद्र, कल्पवृक्ष, कामधेनू, ऐरावत हत्ती उच्चश्रवा अश्वसुरा नावाचे मद्य आणि अशीच रत्ने उद्भवली.

शंकराचा कंठ हल विषाने तप्त झाला होता, तो त्याने चंद्राला आपल्या शिखेत ठेवून त्याच्या हिम किरणांनी शांत केला.

लक्ष्मीने श्रीवत्स कौस्तुभादि मणी ओवून त्यांची वैजयंती माला विष्णूला घालून त्याला वरले. अशातऱ्हेने विष्णू लक्ष्मीकांत झाला.

सुरा मद्य पिऊन देव 'सुरा' झाले.

अगदी शेवटी अमृत निघाले. विष्णू आयुर्वेदाचा मूळ पुरुष म्हणून धन्वन्तरी अवतार धारण करून अमृत कलश होऊन प्रकट झाला. अनेक औषधी वनस्पती सुद्धा घेऊन तो पद्मासनावर बसून समुद्रातून अवतरला.

अमृत प्राप्तीसाठी क्षीरसागर मंथन केले तर सर्वप्रथम हलाहल विष उद्‌भवले. नंतर अनेक रत्ने निघाली ती निरनिराळया देवांनी घेतली. शेवटी अमृतप्राप्ती झाली. अनेक कष्ट सहन करून शेवटी अशीसिद्धी प्राप्त झाली की आपण त्याला समुद्रमंथन केले असे म्हणू लागलो.

धन्वन्तरीच्या हातातील अमृत कलश हिसकावून नेऊन राक्षस "ते सर्व आमचेच!" असे म्हणू लागले. देव त्यांच्याशी भांडू लागले. देवादानावांच्या भांडणाला उग्र रूप येऊ लागले त्यावेळी 'थयथय' नाचत जगन्मोहिनी तेथे आली. तिला पाहून राक्षस तिच्यावर भाळले.

मोहिनी त्यांना म्हणाली–"तुम्ही ते अमृत इकडे माझ्या हातांत द्या, कसे! मी ते वाटतें!"

जगन्मोहिनी आपल्याशी बोलली, एवढयावरच फुलून जाऊन राक्षसांनी तिला अमृत कलश दिला.

राक्षस एका बाजूला रांगेने बसले. दोघांच्या मध्ये जगन्मोहिनी नृत्य करीत पावले टाकीत अमृत वाटीत असल्याचे सोंग करू लागली.

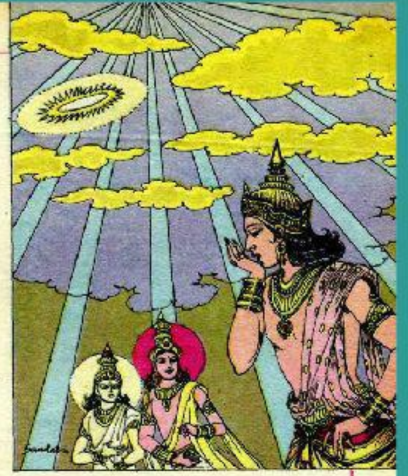
होते आहे तरी काय, हे निश्चेष्ट होऊन देव पहात राहिले. राक्षस मोहिनीचे रूप लावण्य व नृत्य तन्मय होऊन पाहू लागल

देवांना सुद्धा ही जगन्मोहिनी ही कोण हे प्रथम कळले नाही तरी ती राक्षसांना न पाजतां देवांना येऊन पाजू लागली तेव्हां विश्वमोहिनी रूपात हा विष्णूच तर नाही अवतरला अशी शंका त्यांच्या मनांत आली तरी ती न दर्शवितां ते गुपचुप अमृत-प्राशन करू लागले.

जगन्मोहिनीचे नृत्य म्हणजे विष्णूचीच लीला आहे हे देवांना चांगलें कळले होते आणि ते अमृत प्राशन करून अमरत्व प्राप्त करीत होते; परंतु राक्षस मात्र जगन्मोहिनीच्या रूपावर स्वताला विसरून अमृताचा आस्वादही घेऊ शकले नाहीत.

तरी राहू नावाच्या एका हुशार राक्षसाला मोहिनीची लबाडी कळली. तो समुद्रातील सुप्रसिद्ध राक्षसीण सिंहिका हिचा मुलगा होता. तो फार मायावी होता.

जी लबाडी चालू होती ती सांगूनही ती समजण्या इतक्या स्थितीत ही इतर राक्षस नाहीत हे ओळखून राहू देवांचे रूप घेऊन देवांच्य ओळीत जाऊन बसला आणि त्याने अमृत प्राशन केले. सूर्य चंद्रांनी त्याला ओळखले व मंदर पर्वताच्या वरच्या टोकाला बसलेल्या बहुरूपी विष्णूला ते सांगितले. विष्णूने राहूवर आपले सुदर्शन चक्र सोडले.

राहू सुदर्शनचक्रा पासून स्वत चे रक्षण करण्याच्या हेतूने ग्रहमंडळात पळाला. सुदर्शन चक्राने त्याचा पाठलाग करून त्याचा शिरच्छेद केला. म्हणून त्याचे डोके व धड यांचे दोन नवीन ग्रह होऊन राहु व केतू नामे ग्रह मंडळात फिरू लागले. अमृताचा प्रभाव दोन्हींवर असल्याकारणाने ते दोन्ही ही जिवंत राहिले व म्हणून नऊ ग्रह झाले.

सूर्य चंद्रानी चहाडी केली म्हणून राहू व केतूचा त्यांच्यावर राग होता व ते मधून-मधून अमावास्येला सूर्याला आणि पौर्णिमेला चंद्राला गिळू लागले. अशा तऱ्हेने सूर्य-ग्रहणे व चंद्रग्रहणे होऊ लागली.

सर्व अमृत देवांना देऊन जगन्मोहिनी अंतर्धान पावली. सर्व राक्षसांना त्यांच्या मूर्खपणाची तेव्हां कोठे जाणीव झाली. तेव्हां पासून ते विष्णूचे व देवांचे हाडवैरी झाले.

अमृत मंथनाच्या संदर्भात विष्णूने कूर्मावतार, धन्वन्तरीचा अवतार आणि जगन्मोहिनीचा अवतार, असे तीन अवतार धारण केले.

धन्वन्तरी अमृता बरोबर अनेक औषधी वनस्पती आणि औषधी वेद म्हणजे आयुर्वेद घेऊन आला. म्हणून तो वैद्य शास्त्राचे अधिदैवत व वैद्यांचा कुळदेवत म्हणून पुजला जाऊ लागला.

जगन्मोहिनी ही विश्वमोहिनी नामें एक आदर्श सुंदरी म्हणून प्रसिद्ध झाली.

नारद जगन्मोहिनी अवताराची कीर्ती जगन्मोहिनी रागात वीणेवर गात कैलास लोकी गेला. पार्वतीनें ती कीर्ती ऐकली. "मूर्ख राक्षसांना फसवूं शकणारी, एवढ्या-वरून ती खरोखरीच जगन्मोहिनी म्हणविण्या लायक झाली का ?" अशी शंका पार्वतीने व्यक्त केली.

"होय माते, कोणी किती ही हुशार असला तरी त्याचे चित्त ही आकर्षित करण्याची शक्ती असलेली ती खरोखरच विश्वमोहिनी होती !" असे सांगून नारद निघून गेला.

पार्वतीनें त्या गोष्टीचा उल्लेख शंकरा समोर केला. शंकराने फक्त स्मित केले व काही बोलला नाही. नंतर पार्वतीसह नंदीवर बसून वैकुंठ लोकी गेला व विष्णूला म्हणाला–"तू आपल्या जगन्मोहिनी अव-ताराचे पुन्हां एकदां दर्शन घडविशील म्हणून आलों आहों !"

"काही कारणास्तव रूप घ्यावेच लागते, नाही का ? प्रंतु तुझ्या सारख्या समोर ते रूप घेण्यात काय अर्थ ? ते नको !" असे म्हणून निमिषार्धात अंतर्धान पावला.

इतक्यात थोड्याच अंतरावर फुलांचा चेंडू करून त्याच्याशी खेळत असलेली जगन्मोहिनी प्रगट झाली. शंकर देहभान विसरून तिच्या पाठोपाठ निघाला. जगन्मोहिनी तेथून निसटली व आकाशात उडू लागली. शंकरही दोन्ही हात पंखा-सारखे हलवीत तिच्या पाठोपाठ उडत निघाला. तेव्हां पार्वती थक्क होऊन पहात जागच्या जागी उभी राहिली.

तीशीव मोहिनी लीला ब्रह्मदेवादी देव मोठ्या उत्साहाने पाहू लागले. नंदीसुद्धा थक्क झाला. नारद आपल्या वीणेवर शिवरंजनी राग वाजवूं लागला.

पुढे मोहिनी व पाठीमागून शिव सर्व विश्वभर पळत फिरू लागल्यासारखे दिसले पार्वती कैलासाला निघून गेली.

जगन्मोहिनीच्या तेजो मंडलांत शिरून जणुकाही ओढून नेल्यासारखा शंकर विश्व-भर फिरला व शेवटी कैलासाला पोंचला, तेव्हां 'माझ्या अंगाला स्पर्श ही करू नका' असे नकारात्मक हात हलविणाऱ्या मोहिनी-जवळ येऊन तिच्या कंबरेला विळखा घालून शंकराने गुढगे टेकले.

"पाहिलंस का माते, तुझ्या यजमानांची लीला !" असे शंकर आणखी काय करतो हे भयभीत नजरेने पहात जगन्मोहिनी पार्वती जवळ येऊन उभी राहिली.

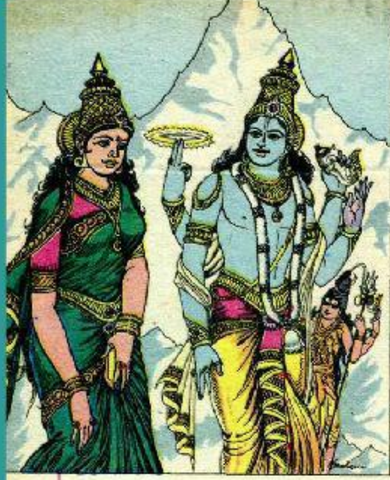
त्या पाठोपाठ विश्वमोहिनी रूप जाऊन त्या जागी विष्णूचा साक्षात्कार झाला.

"दादा! तू विश्वमोहन जगन्मोहिनी रूपात केशवस्वामी आहेस ! हे सर्व तुम्हां दोघां शिवकेशवांचे लीला नाटकच नाही का ?" या शब्दात पार्वतीने विष्णूला विचारले.

"होय माते, तेवढेच हो !" असे म्हणत नारद महतीवीणा वाजवीत तेथे आला आणि जगन्मोहिनी व शिवरंजनी रागांत हरिहर स्तोत्र गात गात तेथून परत फिरला.

शंकर विष्णूला म्हणाला–"अमृताला सुद्धा विसरून तुझ्या जगन्मोहिनी रूपावर भाळलेल्या राक्षसांचे मला कौतुक करावेसे वाटते. रस पिपासा हेच असुरांचे वैभव आणि संपत्ती !"

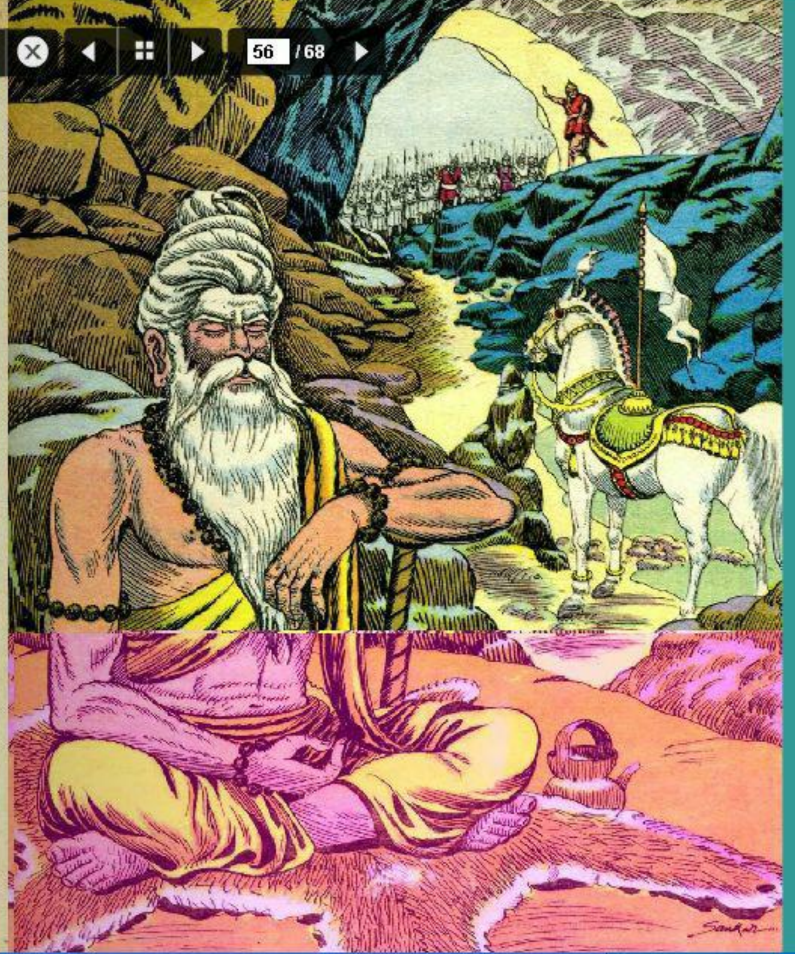
विष्णु स्मित करून पार्वतीला म्हणाला– "ताई! आणखी काही काळानंतर शिवरंजनी म्हणून आमची गंगा स्वर्गातून भूमीवर उतरेल तेव्हां सुद्धां हा शंकर असाच स्वत:चं देहभान विसरून जाऊन तुला एक सवत घेऊन येईल की काय 'असे वाटू लागलं आहे!" असे म्हणत विष्णू अंतर्धान पावला वैकुण्ठ लोकी निघून गेला.

त्यानंतर काही काळ लोटल्यावर विष्णूने कर्दम प्रजापती व देवहुतीच्या पोटी पुत्र म्हणून जन्म घेऊन कपिलावतार धारण केला. तो बालपणापासूनच थोर ज्ञान प्राप्ती करून घेऊन घोर तपश्चर्या करून कपिल महामुनी म्हणून प्रसिद्ध झाला.

कपिलाने आई देवहुती हिला अनेक तत्वबोध केला. तो सांख्ययोग म्हणून प्रसिद्ध झाला. कपिलमुनी पाताळ लोकात एका गुहेत बसून अखंड तपश्चर्या करीत असतां पृथ्वीवर सगर चक्रवर्तीने शंभरावा अश्वमेध यज्ञ आरंभिला. इंद्राने अश्वमेध यज्ञाचा घोडा चोरला आणि कपिल मुनी तपश्चर्या करीत होते त्या गुहेत नेऊन लपवून ठेऊन दिला.

सगराचे एक हजार पुत्र त्या घोडयाचा शोध काढीत पाताळात खोल गुहा खणीत कपिल मुनी तपश्चर्या करीत होते तेथे गेले व तेथे त्यांना घोडा दिसला. कपिलानेच घोडा चोरून आणून ठेवला असला पाहिजे असें समजून कपिल मुनींवर ओरडले. कपिल मुनींचा तपोभंग झाला व त्यांनी डोळे उघडून त्यांच्याकडे पाहिले मात्र, सर्वच्या सर्व सगर पुत्र भस्म झाले आणि भस्माची एक मोठी रास जमली.

त्या भस्माच्या राशीवर विष्णुपादांतून जन्मलेली स्वर्गात मंदाकिनी नामें प्रसिद्ध पावलेली गंगानदी पृथ्वीवर आणून पितरांचा पुनरुद्धार करण्याचे ठरवून सगराचा नातू भगीरथ तपश्चर्या करू लागला. त्याच्या घोर तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन गंगा नदी प्रकट झाली. परंतु गंगाचा ओघ सहन करण्याची शक्ती पृथ्वीत नसल्या

व्यापाऱ्याची बायको एक वर्ष भर काझीच्या घरात कोणत्याही प्रकारचे भांडण तक्रार न होतां सुखाने राहिली. परंतु एकदां काजीची ओझरती नजर तिच्यावर पडली. तिचे सौंदर्य पाहून काझी आश्चर्यचकित झाला. त्याची सदाचार वृत्ती "भुर्र" दिशी उडून गेली. काय वाटेल ते करून व्यापाऱ्याच्या बायकोला फंसवायचे त्याच्या मनात आले.

एके दिवशी काझीची बायको घरात लक्ष ठेव असे व्यापाऱ्याच्या बायकोला सांगून कोठेतरी गेली. ती गोष्ट काझीला पहिल्या पासूनच माहीत होती. ती निघून गेल्यावर तो घरी परत आला. तो सरळ व्यापाऱ्याची बायको होती त्या खोलीत गेला व म्हणाला–"मी धर्मभीरू आहे व सदाचारी आहे, हे सर्व जगाला माहीत आहे नाही का? तुला माझ्या समोर यायला इतके लाजायला काय झालं? मला पाहून भ्यायचं म्हणजे घोर अन्यायच!"

ते ऐकून व्यापाऱ्याच्या बायकोला थोडा धीर आला.

"मला भूक लागली आहे, मला, वाढतेसका?" काझीने व्यापाऱ्याच्या बायकोला विचारले.

तिने काझीला वाढले आणि निघून गेली. तेव्हां काझीने जवळ कुपीत ठेवलेले बेशुद्ध करणारे औषध काढून खाद्यपदार्थात घातले व व्यापाऱ्याच्या बायकोला जाऊन म्हणाला–"मुली मी एकटाच जेवणार का? एकट्याने जेवणं म्हणजे फार मोठे पाप! ते पाप मला लागू नये म्हणून तू नावापुरतेच का होईना, थोडं खा!"

मोठ्यांनी सांगितलेले न ऐकणे योग्य नाही असे समजून व्यापाऱ्यांच्या बायकोने चार घास खाल्ले वाणि बेशुद्ध होऊन पडली.

नेमके त्याच वेळी कोणीतरी घरी आल्याचा आवाज ऐकू आला. आपण केलेल्या चूकी बद्दल पहिल्यानेच घाबरलेला काझी आणखी जास्त घाबरला आणि त्याने व्यापाऱ्याच्या बायकोला उचलून आपला पैसा अडका व दागदागिने ठेवायच्या माडीवरच्या खोलीत नेऊन ठेवले आणि बाहेर आला.

तेवढ्या वेळात काझीची बायको व मुलं घरात आली होती. काझीने बायकोला पाहतांच खोटा राग दाखवीत विचारले–"घरदार वाऱ्यावर सोडून कोठे निघून गेली होतीस ग?"

"घरात लक्ष ठेव म्हणून मी व्यापाऱ्याच्या बायकोला सांगून गेले होते हो!" काझीची बायको भीत भीत म्हणाली.

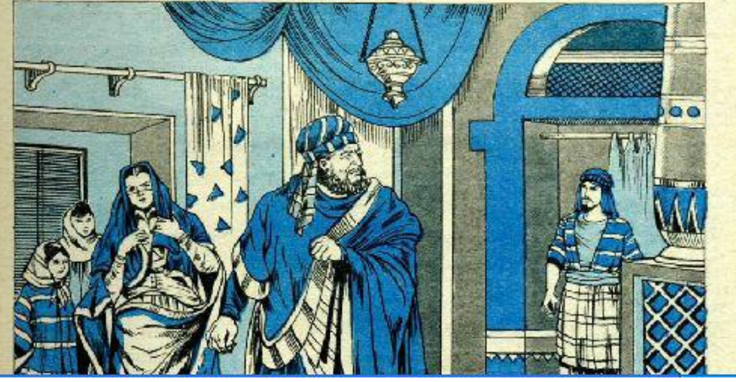
"मी येऊन दोन तास झाले. घरात कोणी चिटपाखरूंही नाही. वाटेल त्याच्यावर घर टाकून जायचं असतं का? घरातले कोणी काय उचलून नेले, त्या अल्लाहलाच माहीत!" काझीने बायकोला फैलावर घेतले. बायको व मलं आश्चर्यचकित झाली. कारण व्यापाऱ्याची बायको चांगली बाई आहे, हे सर्वांना माहीत होते.

ते सर्व असे बोलत होते, नेमका त्याच वेळी व्यापारी आला. त्याच दिवशी तो हिंदुस्थानातून परत आला होता.

"मी बायकोला घेऊन जायला आलो आहे!" तो म्हणाला,

"तुझी बायको कोणाला काही सांगितल्या–शिवाय कोठे गेली त्या आल्लाहलाच माहीत! काझी म्हणाला.

"काझी साहेब, अहो, थट्टा नको! बोलवा माझ्या बायकोला! व्यापारी म्हणाला.

व्यापाऱ्याची बायको एक वर्ष भर काझीच्या घरात कोणत्याही प्रकारचे भांडण तक्रार न होतां सुखाने राहिली. परंतु एकदां काजीची ओझरती नजर तिच्यावर पडली. तिचे सौंदर्य पाहून काझी आश्चर्यचकित झाला. त्याची सदाचार वृत्ती "भुर्र" दिशी उडून गेली. काय वाटेल ते करून व्यापाऱ्याच्या बायकोला फंसवायचे त्याच्या मनात आले.

एके दिवशी काझीची बायको घरात लक्ष ठेव असे व्यापाऱ्याच्या बायकोला सांगून कोठेतरी गेली. ती गोष्ट काझीला पहिल्या पासूनच माहीत होती. ती निघून गेल्यावर तो घरी परत आला. तो सरळ

व्यापाऱ्याची बायको होती त्या खोलीत गेला व म्हणाला–"मी धर्मभीरू आहे व सदाचारी आहे, हे सर्व जगाला माहीत आहे नाही का? तुला माझ्या समोर यायला इतके लाजायला काय झाल? मला पाहून भ्यायचं म्हणजे घोर अन्यायच!"

ते ऐकून व्यापाऱ्याच्या बायकोला थोडा धीर आला.

"मला भूक लागली आहे, मला, वाढतेसका?" काझीने व्यापाऱ्याच्या बायकोला विचारले.

तिने काझीला वाढले आणि निघून गेली. तेव्हां काझीने जवळ कुपीत ठेवलेले बेशुद्ध करणारे औषध काढून खाद्यपदार्थात घातले व व्यापाऱ्याच्या बायकोला जाऊन म्हणाला–"मुली मी एकटाच जेवणार का? एकट्याने जेवणं म्हणजे फार मोठे पाप! ते पाप मला लागू नये म्हणून तू नावापुरतेच का होईना, थोडं खा!"

मोठयांनी सांगितलेले न ऐकणे योग्य नाही असे समजून व्यापाऱ्यांच्या बायकोने चार घास खाल्ले वाणि बेशुद्ध होऊन पडली.

नेमके त्याच वेळी कोणीतरी घरी आल्याचा आवाज ऐकू आला. आपण केलेल्या चूकी बद्दल पहिल्यानेच घाबरलेला काझी आणखी जास्त घाबरला आणि त्याने

व्यापाऱ्याच्या बायकोला उचलून आपला पैसा अडका व दागदागिने ठेवायच्या माडीवरच्या खोलीत नेऊन ठेवले आणि बाहेर आला.

तेवढ्या वेळात काझीची बायको व मुलं घरात आली होती. काझीने बायकोला पाहताच खोटा राग दाखवीत विचारले– "घरदार वाऱ्यावर सोडून कोठे निघून गेली होतीस ग?"

"घरात लक्ष ठेव म्हणून मी व्यापाऱ्याच्या बायकोला सांगून गेले होते हो!" काझीची बायको भीत भीत म्हणाली.

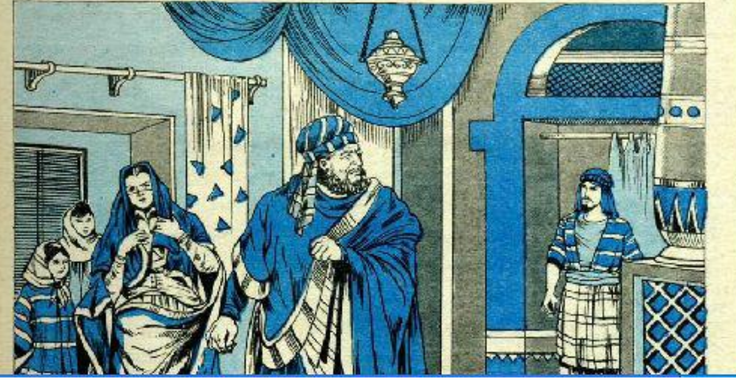
"मी येऊन दोन तास झाले. घरात कोणी चिटपाखरूंही नाही. वाटेल त्याच्यावर घर टाकून जायचं असतं का? घरातले कोणी काय उचलून नेले, त्या अल्लाहलाच माहीत!" काझीने बायकोला फैलावर घेतले. बायको व मलं आश्चर्यचकित झाली. कारण व्यापाऱ्याची बायको चांगली बाई आहे, हे सर्वांना माहीत होते.

ते सर्व असे बोलत होते, नेमका त्याच वेळी व्यापारी आला. त्याच दिवशी तो हिंदुस्थानातून परत आला होता.

"मी बायकोला घेऊन जायला आलों आहे!" तो म्हणाला,

"तुझी बायको कोणाला काही सांगितल्या–शिवाय कोठे गेली त्या आल्लाहलाच माहीत! काझी म्हणाला.

"काझी साहेब, अहो, थट्टा नको! बोलवा माझ्या बायकोला! व्यापारी म्हणाला.

"थट्टा नाही करीत, खरंच सांगतो, कोठे गेली आम्हांला नाही माहीत!" काझी म्हणाला.

"माझी बायको असं काही करणं शक्यच नाही. तुम्ही म्हणतां आहां त्यात काही तरी लबाडी आहे!" व्यापारी म्हणाला.

काझी रागाचा आव आणून म्हणाला– "मूर्ख माणसा! माझ्यावर हा अन्याय आहे! विनाकारण मला दोष देऊ नकोस! तुझी बायको कोठे निघून गेली, मला नाही माहीत. जा, तिला शोध कोठे हवा तो!

व्यापारी सरळ सुलतान दरबारी गेला आणि घडलेली गोष्ट निवेदन करून काझी

सुलतानाने काझीला बोलावून, जे घडले ते बरोबर सांगायला सांगितले.

काझीने खोटी जबानी दिली. तीन महिन्यापूर्वीच व्यापाऱ्याची बायको कोणाला-ही न सांगतां घरातून कोठे तरी निघून गेली. किती शोध केला तरी तिचा पत्ता लागला नाही.

"माझी बायको तसे करणे शक्यच नाही! काझी साहेब सपशेल खोटे बोलत आहेत!" व्यापाऱ्याने स्पष्टच सांगितले.

कोणी साक्षीदार असेलतर त्याला बोलावून आणायला सुलतानाने काझीला आज्ञा केली. काझीने आपल्या शेजारच्या गरीब लोकांना लांच देऊन खोटी साक्ष द्यायला पढवून आणले. सर्वांनी येऊन काझीने जबानी दिली होती तशीच साक्ष दिली. सुलतानाने व्यापाऱ्याच्या विरुद्ध निवाडा दिला. बिचारा व्यापारी हताश झाला.

सुलतान महंमदाला एकही व्यसन नव्हते. सामान्य प्रजेसारखा त्याचा पेहराव असे तो त्या पोशाखातच गांवात हिंडे व प्रजा काय करते व काय बोलते हे पाही. त्या प्रमाणे तो त्या दिवशी रात्री गावांत हिंडत असतां तो एका दुकानाजवळ आला तेव्हां तेथे काही मुलं भीक मागत होती. त्यांनी आपल्या पैकी एकाला राजा केले व त्याला

सारखा निवाडा दिलास तर तुला राजपदा-वरून काढून टाकू, समजलें!"

सुलतान ते ऐकून चकित झाला. त्याने ते म्हणणाऱ्या मुलाला विचारले–"कायरे, सुलतान महंमदाचा न्याय निवाडा बरोबर नसतो का?"

"आजच सुलतानाने एक निवाडा दिला तोच पहा! काझी घेऊन आलेले साक्षीदार कसे होते हो? कोणी समजूतदार माणूस त्या साक्षीदारांवर विश्वास करील का?" तो मुलगा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सुलतानाने त्या मुलाला आपल्या घरी बोलावले "आज तूच निवाडा दे पाहूं!" असे सांगून सुलतानाने त्या मुलाला न्यायपीठावर बसविले. त्या मुलाने आदल्या दिवशी ज्या ज्या साक्षीदारांनी साक्ष दिली होती त्यांच्या पैकी प्रत्येकाला बोलावून विचारले–"तू व्यापाऱ्याच्या बायकोला कधी पाहिलेस का? तिचं वय काय असेल? तिचं रंगरूप कसं आहे?" सर्व साक्षीदारांनी व्यापाऱ्याच्या बायकोला पाहिल्याचे सांगितले परंतु तिचे वय व तिच्या विषयीचे इतर वर्णन त्यांना करतां आले नाही.

"तुम्ही खरं सांगता आहां की, फटके द्यायला सांगू?" मुलाने साक्षीदारांना विचारले.

तत्काळ सर्व साक्षीदार मुलाचे पाय धरून म्हणाले–"आम्हांला काही माहीत नाही. काझी साहबांनी सांगितल, तशी साक्ष आम्ही दिली.

त्यानंतर काझीला खरं सांगण्या व्यतिरिक्त मार्गच नव्हता. व्यापाऱ्याच्या बायकोला माडीवरून आणवून व्यापऱ्याकडे पोंचते केले. सुलतानाने काझीला हद्पारीची शिक्षा करून त्याची सर्व इस्टेट व्यापाऱ्याच्या बायकोच्या नावे करून दिली.

तो स्वत: न्याय निवाडा बरोबर करू शकला नाही, परंतु ज्या मुलाने योग्य निवाडा केला त्याच्या योग्य शिक्षणाची व्यवस्था करून त्याला तो मोठा झाल्या-वर आपला एक सल्लागार म्हणून नेमले.

